

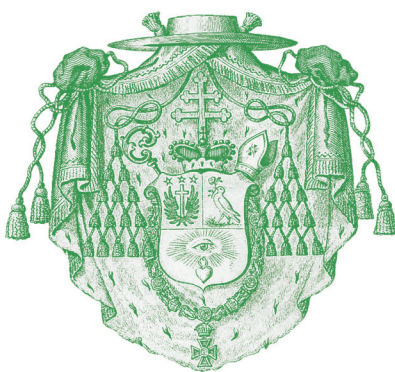
COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. I-3

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI
ÉS FŐPÁSZTORAI

1804–1918

I/3.

BUDAPEST

2024

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. I-3

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI ÉS FŐPÁSZTORAI

INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI – ÉLETRAJZI LEXIKON

1804–1918

Szerkesztette

SZIRTES ZSÓFIA, TUSOR PÉTER, RUPERT KLIEBER

Szerkesztőtársak

FAZEKAS ISTVÁN & FORGÓ ANDRÁS

BUDAPEST

2024

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. I-3

A GYŐRI EGYHÁZMEGYE
ÉS PÜSPÖKEI

BUDAPEST

2024

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series II: Collectanea Studiorum et Textuum

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Kiadja a Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
és a HUN-REN BTK Moravcsik Gyula Intézet

A lexikon alapjául szolgáló kutatás az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport
(LP 2012/53; Kcs. 30207) szervezésében, az MTA TKI támogatásával 2012–2017 között folyt.

A szócikkek a *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn*, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) bevezetőinek és biogrammjainak magyar nyelvű, javított és részben átdolgozott változatai.

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors, 2023/4*

ISSN 2732-0790

ISBN ebook 978 963 416 394 7

ISBN ebook 978 963 416 392 3 (összkiadás)

Felelős kiadó: a sorozat szerkesztője

Szerkesztette, szedte és tördelte: a *Typographia Pannonica*

Olvasószerkesztő: Lőrincz Zita

Kiadásra előkészítette: a GONDOLAT Kiadó

TARTALOM

I-3. Győri egyházmegye / Dioecesis Jauriensis

I-3-0. A győri egyházmegye 1804–1918 között (Balogh Margit)	7
I-3-1. VILT JÓZSEF IGNÁC, 1806–1813 (Fazekas István)	14
I-3-2. ERNST JOSEPH SCHWARZENBERG, 1819–1821 (Fazekas István)	16
I-3-3. JURANITS ANTAL, 1825–1837 (Fazekas István)	19
I-3-4. SZTANKOVITS JÁNOS, 1838–1848 (Fazekas István)	21
I-3-5. KARNER ANTAL, 1850–1856 (Fazekas István)	24
I-3-6. SIMOR JÁNOS, 1857–1867 (Rétfalvi Balázs, Tusor Péter)	27
I-3-7. ZALKA JÁNOS, 1867–1901 (Fazekas István)	34
I-3-8. SZÉCHÉNYI MIKLÓS, 1902–1911 (Tóth Krisztina)	39
I-3-9. VÁRADY ÁRPÁD LIPÓT, 1911–1914 (Lakatos Andor)	46
I-3-10. FETSER ANTAL, 1915–1933 (Fazekas István)	51
<i>Rövidítések</i>	54
<i>Képarchívum</i>	55

I.3. GYŐRI EGYHÁZMEGYE DIOECESIS JAURIENSIS

I.3.0. A GYŐRI EGYHÁZMEGYE 1804–1918 KÖZÖTT

Alapítás

A győri püspökséget I. (Szent) István király alapította az esztergomi érseki tartomány részeként Szűz Mária tiszteletére. Az időpontot eltérően jelöli a szakirodalom (koronázás előtt 1001, 1001–1009 között, 1009), mivel az eredeti alapítólevél az idők során megsemmisült. Az ország nyugati végein azért volt fontos a korai püspökségalapítás, hogy ezzel a német területek, különösen a passauai püspökség területi igényeit kivédjék. Korai alapításának egyik fontos bizonyítéka, hogy a pécsi püspökség határait kijelölő 1009. évi oklevél Győrben kelt, tehát ekkor a város már jó eséllyel püspökség székhelye volt. A veszprémi püspökség részeinek 1009. évi lehatárolásakor is már bizonyosan álltak a szomszédos dunántúli püspökségek, így a győri és a pécsi is. A térítés innen, Magyarország nyugati feléből haladt a keleti felé. Püspöki székhelyként az egykori római várost, Arrabonát jelölték ki és a mennyekbe emelt Mária védnöksége alá helyezték.

A püspökség területe és népessége

A püspökség területe az esztergomi érsekség és a veszprémi püspökség közé ékelődött be. Az évszázadok során a történelmi Győr, Moson, Sopron és Vas vármegyéket, valamint Komárom és Veszprém vármegyék egy részét fedte le. A szombathelyi püspökség 1777. évi megalapításával a Vas vármegye nagy részét magában foglaló vasvári főesperesség elkerült, a pápai főesperességet pedig a veszprémi egyházmegyéhez csa-

tolták. A püspökség területe 1777 és 1920 között mintegy 8000 négyzetkilométer volt. Mind méretét, mind jóvedelmét tekintve a Magyar Királyság közepes egyházmegyéi közé tartozott. A trianoni békeszerződés következtében 1920-ban 99, főleg német nyelvű plébánia Ausztriához, a Burgenland néven szervezett tartományhoz került, amelyeket 1922-ben a többi, korábban nyugat-magyarországi területekkel együtt egy Bécsben székelő apostoli adminisztrátor alá helyeztek és ezzel *de facto* kiváltak a püspökségből. A Kismartoni Egyházmegyének 1960-ban történt megalakulásával a kiválás egyházbiztosítási jogilag is megtörtént. A püspökség területének további változásaira csak a második világháborút követően, illetve 1993-ban került sor.

A győri egyházmegye lakosságának felekezeti megoszlása

	Össz.	%	kat.	%	ev.	%	ref.	%	izr.	%
1808	346390	-	273466	79	64454	19	incl. ev.	-	8272	2,4
1811	313732	-	241155	77	64112	20	incl. ev.	-	8218	2,6
1821	346743	-	270437	78	66018	19	incl. ev.	-	9530	2,7
1823	347997	-	278090	81	55717	16	incl. ev.	-	10974	3,2
1833	378021	-	294052	78	71683	19	incl. ev.	-	11961	3,2
1845	393895	-	303104	77	49076	12	27434	7	14200	3,6
1873	457071	-	359491	79	53635	12	25249	6	18607	4,1
1886	490472	-	387986	79	56397	11	27177	6	18859	3,8
1910	589824	+70	472675	80	63823	11	32642	6	20377	3,5
1910 (orsz.)	18 M		9 M	49	1,3 M	7	2,6 M	14	0,9 M	5

Források: Leipziger Literaturzeitung 1813 (1808. és 1811. évi adatok); 1821. 1823. 1833. 1845. 1873. 1886. 1910. évi szemlelapok

Az adatok kiértékelésével egy viszonylag stabil vallási fejlődés állapítható meg, a térség felekezeti összetételében csak csekély eltolódások mutathatók ki, csupán a 19. század elején a napóleoni háborúk miatti francia megszállás eredményezett nagyobb népességsökkenést. A győri püspökség lakossága az országos 49 százalékos átlagot messze meghaladóan (77–81%-ban) katolikus, arányuk lassan növekszik. A reformátusok szám-

aránya a stabilan 6–7 százalékos értékkel csekély, de az evangélikusokkal együtt a 19. század első évtizedében a 20%-ot is elérte, ám 1910-re visszaesett 17 százalékra. Az izraelita felekezethez tartozó lakosság aránya az országos átlaghoz képest alacsonyabb, viszont az 1870-es évekig egyenletesen emelkedő tendenciát mutat. Nem tűnik valósnak a sematizmusokban található adat az ortodoxok szokatlanul magas számára (1821-ben 728 fő), mivel más számadatok egészen csekély arányukra utal (46 főtől 218 főig terjedően), ezeket az adatokat a táblázatból kihagytuk. A felekezeti spektrum enyhe bővülését dokumentálja az 1910. évi sematizmus, amelyben a nagy felekezeteken kívül már 476 ortodoxot, 104 görögkatolikust, 51 anglikánt, 25 unitáriust és 24 baptistát, valamint felekezet nélkülit jegyezték fel. (KLIEBER, *Bischofslexikon*, 86.)

Az egyházmegye struktúrája és fejlődése 1804–1918 között

A győri püspökségnek valószínűleg a 11. századi alapítása óta volt egy székeskáptalanja, amely a középkorban 34 stallummal rendelkezett, majd a 17. századtól tizennégy kanonokból állt. A káptalan Győr város török uralma idejére (1594–1605) Sopronba költözött. Vasvárott a 12. század végétől Szent Mihály tiszteletére alapított társaskáptalan működött. Az egyházmegye területén a csornai prépostságot a 13. század első harmadában premontrei kanonokok alapították. Mindkét káptalant és a premontrei prépostságot évszázadokon át mint fontos hiteleshelyeket (*loca credibilia*) tartották számon, azaz mint egyfajta jegyzőségeket a jogi ügyletek érvényes lebonyolításához, pecséttel és levéltárral. 1779-ben az oltárjavadalmak összevonásával egy további, Szent György tiszteletének szentelt társaskáptalant alapított Sopronban Mária Terézia királynő.

1777-ben az egyházigazgatási reformot követően 202 plébánia maradt az egyházmegyében. A 19. században az egyházmegye hat – székes-egyházi, soproni, mosoni, locsmándi, rábai és komáromi – főesperességre (a hetedik főesperesség, a pápai csupán címzetes poszt volt), 19 esperességre, 1878-tól már 22 esperességre tagolódott. 1812-ben a plébániák száma – az eltérő szakirodalmi adatok közül a legpontosabbnak tűnő szerint – 228, ami 1851-re kettővel, az 1816-ban alakult likvándi és az 1843-ban létrehozott csávai plébániával lett több. 1873-ban 236, 1901-ben 239, 1910-ben 241 a plébániák száma, amit a háborúk következtében

erőteljes csökkenés követett: 1939-ben 148, 1947-ben 152 plébánia tartozott a püspökséghez. A plébániai templomok száma 239. A 19. század végén felgyorsult a templomépítés, főleg a fiókegyházakat kívánták ellátni templomokkal, ám sokszor olyan helyen is építkeztek, ahol nem volt biztosítva a pap eltartása és az épület fenntartása. Az összes egyházmegyes pap száma 1867-ben 320, 1888-ban 361, 1901-ben 370 fő volt, amit a férfi szerzetesek 27 fős száma növelt. Amennyiben a női szerzetesek háromszáz közeli számát is figyelembe vesszük, akkor 1910-ben a katolikus lakosságra átlagban 84 egyházmegyes pap és 60 apáca jutott, ami az egyházmegyes papság számát illetően jelentősen felülmúlta Magyarország többi egyházmegyéjének 60 fős átlagát. A püspökség 1873. évi kimutatása szerint a pasztorizáció 92 plébánián kizárólag magyarul, 82-ben csak németül és 30-ban csupán horvátul folyt. A lelkipásztori munka pusztán 32 plébánián különböző (nyelvi) változatokban folyt vegyesen. Az egyházmegye területén tíz szerzetesrendi közösség tagjai laktak tizenhárom rendházban.

A győri székesegyház kétségtelenül a püspökség legértékesebb műemléke, 1997 óta basilica minor. Kincstára az esztergomi után a leggazdagabb. Ennek Szent László-kápolnájában őrizték a Szent Koronát kétszer is: 1790. március 19-én és 1835. október 11-én. A székesegyház értékes kincse a Szent Szűz kegyképe, amely a hagyomány szerint 1697. március 17-én vért könnyezett. A 19. század elején a tornyot ledőlés fenyegette, ezért 1802 és 1806 között Thalherr József kamarai építész tervei szerint megerősítették. Végleges megóvását Handler Jakab soproni építész 1823-ban felépített klasszicista homlokfala biztosította.

Papnevelés

A győri egyházmegyében Dallos Miklós püspök (1623–1630) szorgalmazására indult meg a papképzés 1627-ben. A szeminárium szervezése és az intézmény felépítése 1688-ban fejeződött be gróf Széchenyi György (1658–1685) püspöksége alatt, 1910-ig ez az épület adott otthont az egyházmegye kispapjainak (jelenleg Győri Egyházmegyei Gyűjteményi Központ, valamint Győri Egyházmegyei Papi Otthon). A szeminárium 1910-ben átadott új épületét gróf Széchenyi Miklós püspök (1901–1911) építtette a Pázmáneum mintájára. A püspök új, korszerű szemináriumot kívánt adni az egyházmegyének, ezért a költségekhez jelentős adománnyal

járult hozzá magánvagyonából, és hasonló adakozásra buzdította paptársait is. A püspök az első kapavágástól kezdve – ezt szimbolikusan maga végezte – az építkezés motorja volt.

Az egyházmegyei növendékek oktatása 1745 és 1773 között jezsuita, 1774 és 1784 között egyházmegyes paptanárok vezetése mellett, 1784 és 1790 között a pozsonyi központi szemináriumban történt. 1790-ben Fengler József püspök visszarendelte a papnövendékeket a győri szemináriumba, ahol újfent egyházmegyes papok és tudósok oktattak. 1804-ben egy királyi rendelet 58 kispap nevelését engedélyezte Győrben, 1812-től további 2-2 növendék tanulhatott Bécsben és Innsbruckban, így összesen 62 főre kapott a szeminárium államsegélyt. Az 1855. évi konkordátummal megszűnt a létszámbéli megkötöttség, az államsegély ezután meghatározott összeg lett. A latin tanítási nyelvről Zalka János püspök (1867–1901) idején kezdtek fokozatosan áttérni a magyarra. Ideköltöztek a teológia négy évfolyamának növendékei, valamint az 1857-ben alapított kisszeminárium gimnazistái is. Fennállása alatt (1816–1918) a bécsi *Augustineumban* (*Frintaneum*) 14 győri egyházmegyes pap végezte el a doktori tanulmányokat, elsőként Karner Antal, akiből előbb székesfehérvári, majd győri püspök lett. Hat közülük teológiai doktorátust szerzett a bécsi egyetemen.

Az egyházmegyei könyvtár keletkezése egyidős a szeminárium alapításával. Több igen értékes kézirat, így a 15. századból származó *Zalka* vagy *Váradí-Antiphonarium*, továbbá *Blondi Forojuliensis Romae instauratae libri tres* Mátyás király híres könyvtárából, kétkötetes breviárium ugyan csak a 15. századból, Missale 1476-ból található a gyűjteményben.

A 19. század folyamán az egyházmegyei infrastruktúra (templomok, iskolák) jelentősen kibővült. 1845-re az egyházi iskolákban 32 021 gyermeket oktattak. A század közepe óta az egyházmegyét kulturális és tudományos téren élénk egyesületi élet, valamint a katolikus társaságok sokoldalú aktivitása jellemezte. 1860-ban létrehozták a Szent Imre Egyesületet és Egyházirodalmi Iskolát. 1885-ben Hahnekamp György (1843–1901) címzetes kanonok a papok számára egy Imaegyesületet hívott életre. Győrben indította el 1897-ben Giesswein Sándor (1856–1923) kanonok – aki később a Szent István Társulat alelnöke is lett – a keresztényszociális mozgalmat, amely jótékonykodások helyett a társadalom strukturális, a kereszténység szellemében történő megújítását tűzte ki célul.

A győri püspökök hivatali ideje 1804 és 1918 között

	<i>Előző hivatal</i>	<i>Hivatalba- lépés*</i>	<i>Életkor</i>	<i>Hivatalviselés vége**</i>	<i>Időtár- tam</i>	<i>Átbélyezés</i>
1. Vilt József Ignác (1738–1813)	-	1806. II. 21.	68	1813. 10. 05. Üresedés: 65 bó	7	-
2. Schwarzenberg Ernő (1773–1821)	-	1819. 03. 24.	45	1821. 03. 14. Üresedés: 53 bó	2	-
3. Juranits Antal (1768–1837)	-	1825. 08. 30.	57	1837. 08. 26. Üresedés: 15 bó	12	-
4. Sztankovits János (1781–1848)	-	1838. II. 28.	57	1848. 03. 07. Üresedés: 27 bó	10	-
5. Karner Antal (1794–1856)	Székesfehérvár	1850. 06. 09.	56	1856. 09. 30. Üresedés: 10 bó	6	-
6. Simor János (1813–1891)	-	1857. 07. 06.	44	1867. 02. 22. Üresedés: 3 bó	10	Esztergom
7. Zalka János (1820–1901)	-	1867. 05. 05.	47	1901. 01. 16. Üresedés: 15 bó	34	-
8. Széchényi Miklós (1868–1923)	-	1902. 04. 13.	34	1911. 04. 20. Üresedés: 2 bó	9	Nagyvárad
9. Várady Lipót Árpád (1865–1923)	-	1911. 06. 18.	46	1914. 06. 29.*** Üresedés: 9 bó	3	Kalocsa
10. Fetser Antal (1862–1933)	-	1915. 03. 25.	53	1933. 10. 6. Üresedés: 22 bó	18	-
			Átlag: 51 év	Üresedés átlaga: 22 bó	Átlag: 11 év	

* A beiktatás (*installatio*) vagy székfoglaló (*intbronisatio*) dátuma.

** Az elhalálozás vagy az új hivatalba történő királyi kinevezés pápai megerősítésének (*praeconisatio*) dátuma.

*** Várady Lipót érseki kinevezését a pápa 1914. május 25-én, más források szerint június 5-én erősítette meg, ezért itt a kalocsai ünnepélyes székfoglalás dátuma szerepel.

(KLIEBER, *Bischofslexikon*, 88.)

A győri egyházmegye püspökei közül csak egy irányított korábban másik egyházmegyét (Karner Antal); a tíz közül csak háromnak emelkedett a karrierje valamelyik tekintélyes egyházmegye élére. Ezzel függ össze az általánosságban inkább alacsony, 51 éves hivatalba lépési életkor, amihez azonban nem társul hosszú hivatali idő (átlagban 11 év), mivel négy, fiatalon hivatalba lépett főpásztor rövid ideig tartó kormányzás

után elhunyt. Több, mint három évtizedes kormányzásával kiemelkedik Zalka János püspök. Őalatta nőtt az egyházmegyei papság és a szerzetesek létszáma, 170-nél több új iskola épült, a tanítók és özvegyeik-árváik részére nyugdíjintézetet, az elaggott papoknak Szent László Intézetet alapított. Az irodalom, különösen a pedagógiai irodalom terén is maradandó munkásságot fejtett ki.

• *Források: Leipziger Literaturzeitung* 1813, erstes Halbjahr (1808. év 1811. évi egyházmegyei kalendárium) • *Irodalom: BALOGH–GERGELY, Egyházak; BÁN JÁNOS, Sopron újkori egyháztörténete*, Sopron 1939; BEDY, *A győri székeskáptalan*; BEDY VINCE, *Agyóregyházmegyei papnevelés története* (Győregyházmegye múltjából II. sz.), Győr 1937; BEDY VINCE, *Győr katolikus vallásos életének múltja*, Győr 1939; BÓNA LÁSZLÓ (szerk.), *Győregyházmegyei almanach. Győri Egyházmegye 1000 éves. Dr. Pápai Lajos megyéspüspök főpásztori szolgálatának 10. évfordulójára*, Győr 2001; *Az 1935. évi győri egyházmegyei zsinat határozatai*, Győr 1935; DÓKA KLÁRA, *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa 6. Győri Egyházmegye*, Budapest 1998; FAZEKAS ISTVÁN, *A reform útján. Katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon* (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 20), Győr 2014; FÜLÖP ÉVA, *A Győri Egyházmegye Canonica Visitatio-i*, Soproni Szemle: művelődéstörténelmi folyóirat 54 (2000) 1. sz., 54–70; HÁZI JENŐ–BÁN JÁNOS–ERDŐSS ISTVÁN, *A győri egyházmegye rövid története*, Győregyházmegyei Almanach, Győr 1968, 5–79; HC VII–IX; HORVÁTH JÓZSEF, *Vallásos társulatok a győri egyházmegye falvaiban a 19–20. század fordulóján*, Néprajzi látóhatár 9 (2000) 3–4. sz. 223–234; KISS TAMÁS (szerk.), *A Győri Egyházmegye ezer éve*, Győr 2000; MOHL ADOLF, *Győregyházmegyei jeles papok*, Győr 1933; MOLNÁRNÉ SZOLNOKY ERZSÉBET, *A római katolikus egyház társadalmi és politikai szerepe a győri egyházmegyében Zalka János püspöksége idején (1867–1901)*, bölcsészdoktori disszertáció, kézirat, ELTE BTK, 1982; NEMES GÁBOR–VAJK ÁDÁM (szerk.), *In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből*, Győr 2011; *Schem. Jaurinen. 1808, 1811*; SZOLNOKY ERZSÉBET, *Győri Egyházmegye*, Magyar Katolikus Almanach 1984. Status generalis Ecclesiae Catholicae in Hungaria anno Domini MCMLXXXIV, Budapest 1984, 690–696; *Univ. Schem. 1842*.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 85–89.

BALOGH MARGIT

I.3.1. VILT JÓZSEF IGNÁC [WILT] (1738–1813)

Győr, 1806. november 21. – 1813. október 5.

V. 1738. július 2-án született Esztergomban, ahol apja a várparancsnok, Erős Ádám titkáráként működött. Anyja Závody Zsuzsanna volt, régi nemesi család sarja. Családja 1794-ben kapott magyar nemességet, elsősorban V. érdemeire való tekintettel. V. az elemi és a középiskolát is Esztergomban, utóbbit a helyi jezsuita gimnáziumban végezte. Az esztergomi főegyházmegye kispapjaként 1755 őszén a *Pazmaneumba* küldték, így a bécsi egyetemen végezte az ekkor szokásos két éves filozófiai kurzust és a teológia négy évét. 1761. július 8-án Nagyszombatban szentelték pappá. Bécsben eltöltött évei alatt ismerkedett meg a janzenista tanokkal, amelynek hatása nem múlt el nyomtalanul felette. Pályája elején előbb káplán az akkor 18 000-es lélekszámú pesti plébánián, amelyet addig a piaristák láttak el. Már fiatal korában sok gondot okozott neki gyenge egészsége, kápláni működését emiatt kellett félbeszakítania. Nagyszombatban töltött pihenő után több évig a Haller és a Forgách grófok gyermekei mellett nevelősködött. Egészsége helyreállása után 1768-ban vadkerti (ma Érsekvadkert) plébánossá nevezték ki, 1776-ban a szécsényi kerület alesperese lett.

Magasabb egyházi pályafutása 1778-ban, pozsonyi kanonoki kinevezésével indult, egyidejűleg a nagyszombati konviktus igazgatója lett. 1779-ben az esztergomi káptalan kanonokjává nevezték ki. A következő években fokozatosan lépett előre a káptalani ranglétrán: 1784-ben szentbenedeki (Hronský Beňadik SK) prefektus, 1787-ben honti, 1790-ben székesegyházi főesperes, ugyanettől az évtől szentgyörgymezei javadalmas prépost – a káptalani rangsorban az ötödik hely –, 1801-ben éneklőkanonok. 1786-ban Batthyány József érsek az esztergomi helynökség helynökévé, két évvel később, 1788-ban a nagyszombati helynökség helynökévé nevezte ki. Ezt a tisztelet egészen a primás haláláig (1799) viselte. Az érsek halála után az esztergomi káptalan káptalani helynökévé választotta. A primási szék hosszú üresedése miatt ezzel gyakorlatilag V-re hárult az érsekség vezetése. I. Ferenc 1800. augusztus 16-án segédpüspökké nevezte ki, belgrádi püspöki címmel. Püspökké 1801. február 15-én Nyitrán szentelték. Püspöki rangú káptalani helynökként átszervezte a papnevelést és visszaállította a II. József-féle reformok előtti állapotokat. V-nek volt köszönhető az esztergomi egyházmegye bécsi papnevelőjének, a *Pazmaneum*nak újbóli

megnyitása (1803). Ennek előfeltétele volt a szeminárium vagyonának visszaszerzése. Saját vagyonából 10 000 forintot adományozott a kezdeti nehézségek áthidalására. Másik érdeme a pozsonyi *Emericanum* helyreállítása, illetve a nagyszombati papnevelő épületének visszaadása, amely a katonaság birtokában volt. 1797-ben alapítványt tett az érsekség kispapjai tanulmányi költségeinek fedezésére. Támogatta pályája elején Jordánszky Eleket (1765–1840), a későbbi esztergomi kanonokot, aki irodalmi működésével és tudománypártfogásával vált ismertté. V. különösebb irodalmi működést nem fejtett ki, csupán egyetlen beszéde jelent meg nyomtatásban (1806).

József főherceg nádor († 1847) 1804-ben V-t javasolta a kassai püspöki székre, amelyet végül Szabó András nyert el. Püspöki kinevezést két évvel később nyert, 1806. június 6-án az uralkodó V-t nominálta a már négy éve üresedésben álló győri egyházmegye élére. A pápa 1806. augusztus 26-án erősítette meg a kinevezést, V. székét november 21-én foglalta el. Gyenge egészségi állapota ellenére igyekezett püspöki kötelezettségeinek maradéktalanul eleget tenni, a történelmi körülmények azonban nem kedveztek neki. V. hét éves püspöksége idejére esett az 1809. évi, ötödik koalíciós háború, amelynek során a francia csapatok Nyugat-Magyarország egy részét is megszállták és feldúlták, így Győr is öt hónapra (1809. június–november) francia uralom alá került. V. ezalatt a pannonhalmi bencés monostorból irányította egyházmegyéjét. Több esetben fellépett a túszként elhurcolt férfilakosság érdekében, a hagyomány szerint egy alkalommal állítólag magánál Napóleonnál is közbenjárt. A francia megszállás súlyos anyagi terhet rótt az egyházmegyére: a franciák a püspökségre 60 ezer, a káptalanra 100 ezer forint hadisarcot vetettek ki. A megszállás alatt leégett a Püspökvár, benne a levéltárral, a kivonuló franciák pedig felrobbantották a győri várat. A robbanás ereje súlyos kárt okozott a székesegyházban, amelynek a tornya elvált a templomtesttől; a kárt csak 1823-ban sikerült helyreállítani. A püspöki rezidencia kiterjedt helyreállítási munkálatai idején V. a Sopron melletti rákosi kastélyban szállt meg. Sok templomot fel kellett újítani vagy újjá kellett építeni. V. a francia megszállás utáni helyzet felmérése érdekében 1812–1813-ban a soproni, a locsmándi és a székesegyházi főesperesség területén vizitációt végzett. Egyházmegyéje teljes vizitálására azonban már nem maradt ideje az idős püspöknek.

V. püspöksége idején igen komoly jótékonyági tevékenységet fejtett ki, amelyet a székével együtt járó jelentős jövedelmekből finanszírozott. Az egyik gyászbeszéd szerint mintegy 94 000 forintot fordított karitatív cé-

lokra. Főleg különböző apácakolostorok, szegény plébániák részesedtek jótéteményeiből. 20 000 forintos alapítványt tett az esperesek támogatására, akik addig rendkívüli kötelességeiket térítésmentesen teljesítették. Ezen kívül a szegény plébánosok segélyezésére további 6000 forintot adományozott, valamint két papnövendék taníttatására külön alapítványt tett. 1811-ben nagy pompával ülte meg pappá szentelésének 50. évfordulóját, amelynek tiszteletére egy különösen értékes főpapi ornátust készíttetett (ennek értéke állítólag 48 000 forintra rúgott). Később a miseruhát és vele egy értékes kelyhet a győri székesegyháznak adományozta.

A már régóta betegeskedő püspököt 75 éves korában, 1813. október 5-én a rákosi püspöki nyaralóban érte a halál. A székesegyházi kriptában helyezték nyugalomra december 14-én. A gyászmisét Milassin székesfehérvári püspök mondta felette.

• *Művei*: *Dictio – dum regimen almae dioecesis [...] Jaurinensis ritu solemni expresseretur*, Jaurini 1806 • *Műveinek jegyzéke*: SZINNYEI, XIV, 1228. • *Források*: GyEL PL Egyházmegyei Hatóság iratai, Kapszás anyag [Capsarium], Miscellanea, Fasc. 12; MNL-OL Magyar Kancelláriai Levéltár, Acta generalia (A 39), 1805/10474; JOSEF STRAJTLER, *Lobrede bey Gelegenheit eines fünfzigjähren priesterlichen Dank- und Jubel-Opfers, welches [...] Joseph Wilt [...] Bischof zu Raab im J. 1811 den 11. Julii feyerlich entrichtet hat*, Preßburg 1811; MICHAEL PAINTNER, *Trauerrede auf den [...] Herrn Joseph von Wilt [...]*, Raab 1813; *Väterländische Blätter* 30. 9. 1812. • *Irodalom*: FAZEKAS, *Abécsi Pazmaneum... ballgatói*, nr. 1653; HC VII–IX; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 390–392; NÉMETHY, *Series parochiarum*, 1022; RUSCHEK ANTAL, *Győr jubiláris püspökei*, Budapest 1896, 34–36; *Schem. Jaurinen*. 1968, 61; SZINNYEI, XIV, 1227–1228.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 89–92.

FAZEKAS ISTVÁN

ERNST JOSEPH FÜRST VON SCHWARZENBERG (1773–1821)

Győr, 1819. március 24. – 1821. március 14.

S. 1773. május 29-én született Bécsben. Apja Johann Nepomuk Fürst Schwarzenberg (1749–1789), anyja Eleonore Gräfin von Oettingen-Walenstein. S. öccse, Karl Philipp (1771–1820) a lipcsei népek csatájának egyik

győzője. S. ikertestvérével, a fiatalon meghalt Ferencsel († 1789) együtt lépett az egyházi pályára; már kilenc évesen, 1782-ben a kölni káptalan tagja. Tanulmányait előbb otthonában nevelők segítségével, majd felnőtt korában is magánúton folytatta. A teológiát Daniel Tobenz klosterneuburgi kanonok irányítása alatt végezte. Ezt követően 1792-ben lüttichi kanonoki kinevezést kapott. 1794-ben ismeretei kiegészítésére a bécsi egyetemen jogi előadásokat hallgatott. Az 1790-es évek hadi eseményei és a birodalomban ennek nyomában fellépő szekularizáció következtében S. elveszítette addigi javadalmait. Kárpótlásképpen 1795-ben salzburgi, 1797-ben passau kanonoki javadalomhoz jutott, de az 1803. évi nagy szekularizáció következtében ezektől is megfosztották.

S. ezt követően Salzburgban telepedett le. A város legutóbbi egyházfjedelme, Hieronymus Colloredo († 1812) érsek 1803-ban Bécsbe távozott, hivatala fenntartása mellett. S. jelenléte ezáltal bizonyos tekintetben helyettesítette az elveszett udvart és a környék nagy művészetpártolója és közügyeinek támogatója lett. 1804-ben megvásárolta a városhoz közeli Aigen palotát, amelyet ízlésének megfelelően épített ki. A Sebastian Rosenegger tájépítész tervei alapján művészi igénnyel kialakított park a későbbiekben számos látogatót vonzott oda. S-nek köszönhető a Salzburgtól délre található gollingi vízesés megnyitása a nyilvánosság számára. A város zenei életét többek között házi koncertekkel gazdagította, ahol énekesként állítólag maga is fellépett, emellett komponált is. Amatőr zenekedvelők számára zeneakadémia alapítását kezdeményezte („*Musikakademie von Dilettanten*”). Szoros kapcsolatba került Johann Michael Haydnal (akit „salzburgi Haydn” néven is emlegettek), a híres Joseph Haydn testvérével. Támogatta korának híres szoprán énekesnőjét, Elisabeth Neukommot, Sigismund von Neukomm (1778–1858) zeneszerző fiatalon elhunyt testvérét. S. húsz zongorakísérettel ellátott dalt hagyott hátra az utókornak. Szívesen rajzolt; több, a kortársak körében értékelt természeti kép maradt fenn utána. Salzburghoz való kötődése távozása (1808) után is fennmaradt, ha tehette, később is sűrűn visszatért a városba. Az Aigen palotához kapcsolódó mecénási feladatot 1827-től Friedrich Fürst Schwarzenberg (1809–1885; salzburgi érsek 1835–1850) vállalta magára.

Bár javadalmait elveszítve lehetősége lett volna a világba való visszatérésre, S. az egyházi pálya mellett döntött. 1807. június 6-án Colloredo salzburgi érsek Bécsben pappá szentelte. Első miséjét a Schwarzenberg palota

házikápolnájában mutatta be. Új irányt szabott az életének, amikor 1808. május 20-án az uralkodó esztergomi kanonokká nevezte ki. Ezt követően nagy energiát befektetve elsajátította a magyar nyelvet, továbbá tájékozottságot szerzett a magyar történelem, jog és egyházjog terén. Képzettsége olyan szintet ért el, hogy – egy kancelláriai előterjesztés szerint – „a magyar jogtudomány minden részterületéből magánelőadásokat tarthatott volna”. 1811-ben Ferenc király pristinai választott püspökké nevezte ki. 1815-ben az uralkodó St. Pölten-i püspökké kívánta tenni, amit azonban S. nem fogadott el. Helyette inkább a jelentős javadalommal járó sasvári (Šaštín SK) főesperességet választotta, amelyet székhelyéről, Nagyszombatból kormányzott. A későbbiekben egyházlátogatást is végzett ott. A társasági ember hírében álló S. a környéken élő nagyszámú protestánsnal is igyekezett jó kapcsolatba kerülni. Az uralkodó öt év széküresedés után, 1818-ban S-t nevezte ki győri püspöknek; a három jelölt S., Alagovich Sándor helytartósági tanácsos és előadó, valamint Kovalik János esztergomi általános helynök volt. A Szentszék december 21-én erősítette meg a döntést. Püspökké Hohenwart bécsi érsek szentelte 1819. március 14-én a bécsi Stephansdomban. Beiktatása március 24-én zajlott Győrben, fényes külsőségek között. Nem kevesebb, mint hat nyomtatott üdvözlőbeszéd látott ez alkalomból napvilágot.

Rövidre szabott püspöksége legfontosabb eseménye a személyesen végzett vizitáció volt. Ennek egyik maradandó eredménye egy hat lapból álló térkép-sor lett, amely az egyházmegye plébániáit mutatta be és amelyhez külön mutatókötet készült (megjelent 1821-ben, Bogár Ferenc kiadásában). Az egyházmegye bejárása során több tízezer embert bértált meg. Restauráltatta a győri püspöknek otthont adó palotát, a Püspökvárat, amely még 1809-ben, a francia megszállás alatt sérült meg. E vállalkozása állítólag több mint 200 000 forintot emésztett fel. S. nagy hangsúlyt helyezett a papképzésre, életre hívta az úgynevezett *domus presbyterialist* vagy *domus praeparandorum*ot, amelyben a fiatal papok lehetőséget kaptak arra, hogy tapasztalt személyek irányítása alatt a hitoktatásban gyakorlatot szerezzenek. Az intézmény azonban nem bizonyult hosszú életűnek, a püspök halála után nem sokkal megszűnt.

S. 1821-ben rokoni látogatásra Bécsbe utazott, ahol agyhártyagyulladásban megbetegedett, és mindössze 48 évesen, püspökké szentelésének évfordulóján, 1821. március 14-én elhunyt. A győri székesegyházban temették 1821. május 14-én.

• *Műveinek jegyzéke*: SZINNYEI, XII, 774; ZELLIGER, 471. • *Források*: GyEL PL Egyházmegyei Hatóság iratai, Kapszás anyag [Capsarium], Schwarzenberg-iratok; MNL-OL Magyar Kancelláriai Levéltár, Acta generalia (A 39), 1817/8401; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Staatsrat, 1816/555; rajzai ma a Schwarzenberg családi levéltárban találhatók (Český Krumlov/Krumau, Csehország); BÉLIK PAUL, *Munus parentale, quod Ernesti principis in Schwarzenberg episcopi Jaurinensis in cathedrali Jaurinensi 1821. piis manibus sacravit*, Comaromii 1821; MICHAEL BERGHOFFER, *Trauer-Rede auf den Tod des [...] Ernest, Job. Nepomuck, Franz von Paula [...] Fürsten in Schwarzenberg. Gehalten [...] am 21. May 1821*; LÁNG JÁNOS, *Oratio funebris honoribus Cels. ac RR. D. principis Schwarzenberg, episcopi Jaurinensis*, Jaurini 1821. • *Irodalom*: HC VII–IX; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 422; *Schem. Jaurinen*. 1819–1821; *Schem. Jaurinen*. 1968, 62; WURZBACH.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 92–94.

FAZEKAS ISTVÁN

JURANITS ANTAL (1768–1837)

Győr, 1825. augusztus 30. – 1837. augusztus 26.

J. 1768. május 26-án született Kaposváron horvát eredetű, de már régen elmagyarosodott régi nemesi családba, Juranits Ferenc és Sréter Éva szülők-től. A család az ősei között tartotta számon Juranics Lőrincet, idősebb Zrínyi Miklós zászlótartóját, aki 1566-ban urával együtt az oszmán ostromlók elleni harcban Szigetvárnál esett el. Nemesség-megerősítést 1751-ben kapott a család. J. bátyja, László (1765–1850) pécsi nagyprépost volt, aki a kor számos költőjével és írójával ápolt jó kapcsolatot, komoly összegeket áldozott a magyar irodalom támogatására, s különösen szoros barátság fűzte Batsányi Jánoshoz.

J. középiskolai tanulmányait Keszthelyen és Pécssett végezte, filozófiát és teológiát a pécsi egyházmegye kispapjaként a pozsonyi generális szemnariumban tanult. Pappá Esterházy László püspök szentelte 1791. június 11-én Pécssett. Ezt követően Bátaszéken és Pécssett káplán, majd 1793-tól püspöki titkár Esterházy püspök mellett. 1797-ben Hosszúhetény plébánosa. 1806. március 11-én pécsi kanonoki kinevezést kapott. A következő húsz évben élete a pécsi káptalanhoz kapcsolódott: előbb székesegyházi plébános,

majd 1811-től általános helynök, egyúttal a püspöki líceum prodirektora volt. 1811-ben apáti kinevezést kapott *de Monte Beatae Mariae Virginis* címmel. 1821-ben az uralkodó helytartósági tanácsossá nevezte ki, 1821–1825 között a Helytartótanács egyházügyi bizottságának tagjaként működött. 1821. december 12-én elnyerte a bosoni választott püspöki méltóságot. Ferenc király 1825. március 11-én nevezte ki az 1821 óta üresedésben lévő győri püspöki székre. „Kamarai installációja” – amelytől kezdve jövedelmeivel rendelkezhetett – április 20-án volt. Pápai megerősítést 1825. június 15-én kapott. Püspökké gróf Nádasdy Ferenc váci püspök szentelte augusztus 15-én, ünnepélyes beiktatására augusztus 30-án került sor. J. ebből az alkalomból magyarázul szolt a hívekhez, amire már régóta nem volt példa.

Részt vett az 1825–1827-es, az 1830-as, 1832–1836-os országgyűléseken, ahol néhány alkalommal a felsőtablai bizottságok és küldöttségek tagjaként működött, de különösebb szerepet nem vállalt. Megnyilatkozásait tekintve a kormánypolitika támogatója volt, jöllehet a reformer gróf Széchenyi Istvánnal bizalmas barátságban állt. 1827-ben a Stájerország és Magyarország közötti vitás határ ügyében kiküldött bizottság elnöke volt. J. három év alatt vizitálta egyházmegyéjét, melynek során – egyik gyászbeszéde tanúsága szerint – 97 plébánián mintegy 160 000 hívőnek szolgáltatta ki a bérálás szentségét. A látottak nyomán nagy gondot fordított a szegény plébániák anyagi helyzetének javítására, illetve igyekezett papjait arra rávenni, hogy a templomokat jobban rendben tartsák. A püspöki kegyuraság alá eső templomok közül számos templomot újjátartott fel és több helyen újat építtetett, új plébánia alapítására azonban püspöksége alatt nem került sor. A népművelés elősegítésére támogatta az iskolák építését is. Egykori iskolája, a kaposvári gimnázium számára jelentős összegű alapítványt tett. Saját költségén 14 szegény diákot táplált. Az 1831. évi járvány idején igen komoly karitatív tevékenységet fejtett ki.

Komárom vármegyei bérmaútján súlyosan megbetegedett, majd Győrbe visszatérve 1837. augusztus 26-án, 70. életévében elhunyt. Augusztus 30-án temették el ünnepélyes keretek között, holttestét hatfogatos halottaskocsi szállította. Fivére, J. László pécsi kanonok 1842 körül medálképpel ellátott fehér márvány síremléket állíttatott számára a székesegyházban.

• *Műveinek jegyzéke*: SZINNYEI, V, 723. • *Források*: ÖStA HHStA, Kabinettsarchiv, Staatsrat, 1837/4644, 4684; MNL-OL Magyar Kancelláriai Levéltár, Acta generalia (A 39), 1825/3892; MARTIN FRANKL, *Trauerrede bey Gelegenheit der feyerlichen Seelenmesse für den [...]*

Herrn Ant. Juranits, weil. Bischof zu Raab, [...] den 11. October 1837, Raab 1837; FERENCZ SZANISZLÓ, *Oratio funebris qua Dni Antonii Juranits, episcopi Jaurinensis* [...], Pestini 1837; Vereinigte Ofner-Pester Zeitung 7. 9. 1837. • *Irodalom: BRÜSZTLE*, Recensio, III, 90–91; FAZEKAS, *Abécsi Pázmáneum... hallgatói*; HC VII–IX; MKL, V, 970; *Schem. Jaurinen*. 1968, 62.

- KLIEBER, *Bischofslexikon*, 94–95.

FAZEKAS ISTVÁN

SZTANKOVITS JÁNOS [STANKOVITZ] (1781–1848)

Győr, 1838. november 28. – 1848. március 7.

Sz. 1781. június 2-án született Léván (Levice SK) polgári családban, szülei Sztankovits János és Lochner Borbála voltak. A korán árvaságra jutott (1794) gyermekről anyai nagybátyja, Lochner János (1756–1816) esztergomi egyházmegyes pap, a *Pazmaneum* (1805–1810), majd a nagyszombati szeminárium spirituális (1810–1816) gondoskodott, aki későbbi pályáján is támogatta. Gimnáziumi tanulmányait Komáromban és Nagyszombatban, a filozófiát az esztergomi főegyházmegye klerikusaként a pozsonyi szeminárium, az *Emericanum* növendékeként végezte. A teológiát Nagyszombatban kezdte meg, majd előjárói Bécsbe küldték, így a harmadik és a negyedik évet az újra megnyitott *Pazmaneum* növendékeként a bécsi egyetemen járta. Pappá szentelésére is Bécsben került sor 1804. október 28-án.

Felszentelését követően két évig a nagyszombati szemináriumban tanulmányi felügyelő, majd 1806-tól a nagyszombati érseki líceumban az egyháztörténet, illetve 1816-tól az egyházjog tanára. 1818-ban Schwarzenberg püspök Győrbe hívta maga mellé püspöki titkárnak. Ugyanabban az évben felvételt nyert a győri káptalanba; főpásztora mellett annak haláláig (1821) oldalkanonokként (*canonicus a latere* – különleges feladatokat ellátó kanonok) működött. 1822–1830 között a győri hittudományi főiskola prodirektora, ezzel párhuzamosan pedig 1821–1825 között a győri szeminárium igazgatója, illetve a papi betegotthon prefektusa. 1829–1837 között a káptalan őrkanonokja, emellett címzetes tatai apát volt.

Sz. papi működése mellett igen aktív politikai működést fejtett ki, Győr és Sopron vármegyék táblabírája, 1824-től a Győr vármegyei árvaszék elnöke. A győri megyegyűléseken rendszerint a kormány álláspontját képviselte. Kiváló szónoknak tartották. Joviális, az asztali örömeket kedvelő ember hírében állt, olyannyira, hogy az egyik rendőrminiszteri előterjesztés szerint – amely egy prépostság adományozása kapcsán készült – a jó társaság és tréfa kedvéért esetenként papi méltóságáról is megfedkezett (1828). Politikai lojalitásának köszönhető, hogy 1829-ben királyi táblai prelátusi kinevezést kapott, jóllehet jogi ismeretei kívánnivalót hagytak maguk után: csupán hajdani mentora, Schwarzenberg püspök még esztergomi kanonokként tartott magánelőadásait hallgatta. 1832-ben a Helytartótanács tanácsosa lett, ahol az egyházügyi bizottságban működött, majd nem sokkal később bosoni választott püspöki címet is kapott. Az 1830. évi országgyűlésen mint a győri káptalan követe volt jelen, és a kormány megelégedettségére vett részt annak munkájában. Megbecsültségét jelezte, hogy 1832-ben a csanádi, 1835-től a székesfehérvári püspöki szék várományosa volt, 1837-ben pedig Ferenc király váci nagyprépostnak és a Magyar Udvari Kancellária tanácsosának nevezte ki. Utóbbi hivatalában a zágrábi püspökségre előléptetett Haulik György utóda volt. Sz. nem számított jó tisztviselőnek; püspökségre állítólag azért terjesztette fel a Helytartótanács, hogy megszabaduljon a sok hivatali restanciát felhalmozó hivatali kollégától. Jóllehet a Helytartótanács egyházügyi bizottsága már 1837 őszén első helyen terjesztette elő a győri püspöki méltóságra, megelőzve Ocskay Antal nagyváradai kanonokot és Tersztyánszky Imre örkanonokot, kinevezésére csak 1838. február 9-én, a pápai megerősítésre szeptember 17-én került sor. A hivatal betöltése feltételezhetően nem zajlott minden kétség nélkül. Püspökké 1838. október 28-án szentelték, beiktatása pedig november 28-án történt meg.

Sz. püspöki működése nem hagyott túlságosan maradandó nyomot az egyházmegye életében. Püspöksége során hosszadalmas vitába keveredett a kincstárral, amely a püspöki beiktatásakor átadott természetbeni juttatások (gabonakészlet és állatállomány), illetve az elmaradt erődítési hozzájárulás fejében már közel 100 000 forintot követelt rajta. A püspök különböző ürügyekkel próbált kibújni a fizetés alól. 1843-ban ideiglenesen leállították az eljárást; az országgyűlésen nagy szükség volt Sz. támogatására. A vita később olyannyira eldurvult, hogy 1847-ben

az *Allgemeine Hofkammer* javasolta a püspöki birtokok lefoglalását. A fenyegető helyzetből az ínséges viszonyokra való hivatkozással szabadult ki, mondván, híveit a nehéz időkben humanitárius segélyekkel kénytelen támogatni.

Sz. püspöki működésének legjelentősebb eseménye a püspöki könyvtár megalapítása volt, amelynek fejlesztésére komoly összegeket fordított. Mint a tudományokat és művészeteket kedvelő ember szívesen látott otthonában tudósokat és művészeket. A püspöki palotában hetente kétszer zeneestélyt rendezett. Meghívására székvárosába, Győrbe látogatott Liszt Ferenc, Anton Rubinstein és Johann Strauss, de vendégül látta a bécsi Filharmonikusok alapítóját, Otto Nicolai-t is, aki 1846-ban Győrben egy templomszentelés alkalmával saját maga által komponált misét adott elő. Fáty Istvánnal közösen népdalokat gyűjtött össze *Régi Magyar Zene Gyöngyei* címmel (megjelent 1857–1860-ban Bécsben); gyűjteménye Liszt Ferencet is megihlette. Komolyabb irodalmi tevékenységet nem fejtett ki, csupán néhány gyászbeszéd jelent meg nyomtatásban tőle. Győrött halt meg 1848. március 7-én, 67 éves korában. Március 10-én temették el a győri székesegyházban, fényes külsőségek közepette.

• *Művei:* *Oratio funebris, quam in solemnibus domini Leopoldi Mar. Somogy de Perlak, episcopi Sabariensis [...] dixit, Sabariae* 1822; *Keresztény beszéd [...] Szent István ünnepén [...] Bécsben aug. 23., Győr* 1829; *Oratio funebris, quam in solemnibus exequiis Emin ac Rev [...] cardinalis principis Alexandri a Rudna et Divék, Uffalu [...] die 25. Octobr. 1831. Strigonii dixit, Strigonii* 1831; *Alkalmi beszéd Kopácsy József hercegeprimás székfoglalója alkalmával [...],* 1839. • *Műveinek jegyzéke:* SZINNYEI, XIII, 1121; ZELLIGER, 516–517. • *Források:* GyEL PL Egyházmegyei Hatóság iratai, Kapszás anyag [Capsarium], Sztankovits iratok; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Staatsrat, 1837/6475, 1843/4589, 1847/5981, 6373; Minister-Kolowrat-Akten 1829/1932, 1933; JOSEPH OROSZ, *Ungarns gesetzgebender Körper auf dem Reichstage zu Pressburg im Jahre 1830. Erster Teil, Reichstagsverhandlungen*, Leipzig 1831. • *Irodalom:* BEDY, *A győri székeskáptalan*, 473–474; HC VII–IX; MKL, V, 970; *Schem. Jaurinen.* 1968.; SZÖGI, *A nagyszombati...* 1802–1850.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 95–98.

FAZEKAS ISTVÁN

KARNER ANTAL (1794–1856)

*Székesfehérvár 1848/49**Győr, 1850. június 9. – 1856. szeptember 30.*

K. 1794. január 20-án született Sopronban, polgári családban. A gimnázium elvégzése után felvételt nyert az egyházmegyei szemináriumba. Filozófiai tanulmányait és a teológia első évét 1810–1813 között Győrben, a II–IV. évfolyamot a bécsi *Pazmaneumban* végezte. 1816–1819 között a bécsi *Frintaneumban* tanult, a győri egyházmegyéből elsőként. K-t a *Frintaneum* növendékeként, 1817. január 27-én szentelték pappá Bécsben. Elöljárói szorgalmával és magatartásával egyaránt meg voltak elégedve („Magaviselete nemes és férfias”), ugyanakkor azt is megjegyezték, hogy gyakran jár ki a városba. Disszertációját *De forma interna institutionis sacrae* címmel pasztorálteológiából írta, amelyhez – éppúgy, mint a lelkipásztorkodáshoz – elöljárója szerint nagy hajlandóságot mutatott. Az új győri püspök, Schwarzenberg jelen kívánt lenni K. disputációján. K. 1819 februárjában hagyta el az intézetet és tért vissza Győrbe. Március 8-án a bécsi egyetemen teológiai doktorátust szerzett.

Schwarzenberg püspök Jakob Frint, a *Frintaneum* alapítója ajánlására a püspöki aulába hívta a fiatal papot, ahol K. előbb szertartó, majd 1822-től titkár lett. A püspöki aula tagja maradt Juranits püspök idején is, aki 1831-ben irodagazgatóvá nevezte ki. A király 1832-ben emelte győri kanonokságra, jóllehet püspöke már 1830-ban javasolta erre a méltóságra. K. fokozatosan haladt előre a káptalanban: előbb székesegyházi, majd rábai, végül mosoni főesperes lett. Az egyházi hivatalok mellett politikai feladatokat is betöltött. Mint Győr vármegye táblabíráját 1832-ben a vármegyei levéltárat összeíró bizottság elnökévé választották. Az 1832–1836-os országgyűlésen a győri káptalan követeként vett részt. Már 1830-ban úgy jellemezte Juranits győri püspök, mint aki „buzgón megvédi Őfelsége minden rendeletét”. Karrierje következő állomásaként 1838. január 30-án a pesti Központi Papnevelő Intézet rektori tisztére kapott kinevezést, ezzel összefüggésben Pestre költözött. V. Ferdinánd király 1839. február 20-án Ocskay Antal utódként a Helytartótanács egyházügyi referensévé nevezte ki. A kialakult gyakorlatnak megfelelően a kinevezéssel egyidőben püspöki címet nyert (választott bácsi püspök lett, Bač SRB). Magas közhivatalában végzett hatékony munkája elismerésének tekinthető, hogy 1844. július 1-én az uralkodó a Helytartótanácsból áthelyezve a Magyar Udvari Kancellária egy-

házügyi referensévé léptette elő. E tisztet egészen 1848 márciusáig, a kancellária feloszlataáig betöltötte.

Sikeres hivatali pályafutása mellett egyházi hivatalaiban is előrelépett. 1842-ben Szaniszló Ferenc és Kováts Mátyás társaságában jelölték a pesti egyetem teológiai karának igazgatóságára, de a tisztet végül nem nyerte el. Időközben a győri káptalanban is előrehaladt; 1840-ben szentadalberti prépost lett. 1845-től levelezett az egyszerű származású svájci tudós pappal, Jacques Mislinnel, aki 1836-tól hercegi nevelő volt a bécsi udvarban.

A frissen megalakult magyar kormány 1848-ban székesfehérvári püspökségre terjesztette elő, amely egyházmegyére V. Ferdinánd 1848. június 25-én ki is nevezte. Bár Michele Viale-Prelà bécsi nuncius (1845–1856) megjegyezte, hogy K. a Magyar Kancellárián való működése során nem képviselte az egyház érdekeit, a Szentszék nem támasztott ellene kifogást. K. azonban a püspöki széket nem foglalta el, ugyanis a közismerten aulikus főpap nem volt hajlandó a hűség esküt a forradalmi kormányra letenni. A zűrzavaros viszonyok miatt K. pápai megerősítésére sem került sor, bár a magyar kormány a külügyminisztériumnál sürgette az ügy rendezését, s a kánoni megerősítési eljárás is megkezdődött. K. az 1848/1849-es események alatt Győrben tartózkodott, és mindössze néhány pásztorlevelet intézett az egyházmegyéjéhez, amelyet Farkas Imre káptalani helynök kormányzott a nehéz időben. K. már 1849 májusában kérelmezte az udvarnál a székesfehérvári püspökség alóli felmentését, egyúttal a jóval nagyobb és jobban javadalmazott győri egyházmegye élére ajánlotta magát. Arra hivatkozott, hogy annak papságát, egyházi viszonyait jól ismeri, és klímája is elviselhetőbb egészségére nézve. Bach belügyminiszter azzal az érveléssel támogatta a törekvést, hogy az egyházmegyét „a legutóbbi, kevésbé buzgó vezetők erősen elhanyagolták, ezért sürgősen szüksége van egy olyan püspökre, aki azt tanítással, példájával és személyes hatásával a katolikus egyház szellemiségében vezeti, ugyanakkor a kormányzat felé is teljesen kötelességtudó és teljesen engedelmes.” Ferenc József a magyar egyház újjászervezése során 1849. október 27-én K-t felmentette addigi hivatalából és egyidejűleg a győri püspökség élére helyezte. A Szentszék 1850. január 7-én erősítette meg a kinevezést. Püspökké május 12-én szentelte Scitovszky János Pécsent, győri beiktatására június 9-én került sor.

A forradalom után K. nagy kihívás előtt állt a győri püspökségben: a papságot és a híveket az új politikai viszonyok szellemében kellett áthangolnia. A jobbágyfelszabadítás és a tizedek eltörlése óriási anyagi kárt jelentett, ezért 1855-ben kényszerűségből 20 000 forintos kincstári kölcsönt vett fel a

püspöki uradalmak terhére. A forradalom utáni években jelentősen lecsökkent a papi hivatást választók száma is. Ennek ellensúlyozására 1854-ben megalapította a kisszemináriumot, amelyre a pápoci prépostság jövedelmének egy részét kötötte le. Az intézmény végleges megszervezése már az utódra, Simor Jánosra várt. K. püspöksége alatt került sor az 1846-ban alapított tanítóképző újjászervezésére. K., bár részt vett az 1850-es évek első felének egyházpolitikai küzdelmeiben, így 1851-ben tagja volt a magyar püspökök Bécsbe küldött delegációjának, önálló szerepet e harcokban nem vállalt, a magyar püspökök többségi álláspontját követte. K. 1853-ban az úgynevezett badeni kultúrharc során nyílt levélben támogatta a kormánnyal szembenálló Hermann von Vicari freiburgi érseket († 1868).

K., bár a megemlékezések szerint fiatal kora óta szerette a könyveket, nem fejtett ki jelentős irodalmi tevékenységet, nyomtatásban csupán néhány beszéde jelent meg. 1856. szeptember 30-án hunyt el Győrben, hosszabb szenvedés után, tüdőelégtelenségben. A győri székesegyházban temették el október 3-án. Vagyonának mintegy felét, 35 ezer forintot egyházi és jótékonyági célokra hagyta (így például a székesegyházra, a püspökségi alapra, a szemináriumra és a papi otthon alapjára). Vagyoná másik felének nagy részét feltehetően még élő rokonai, 90 éves anyja és megözvegyült lánytestvére örökölték. Ingóságait (drágakövek, gyémántgyűrűk, ezüst étkészlet, olajfestmények, bútorok, bokrok stb.) 1857. február 3-án Győrben elárverezték. A *Sion* c. egyházi lap egy szokatlanul kritikus megemlékezése szerint K. egyházkormányzása „igen szerencsétlen és sikertelen” volt, „tele kellemetlenséggel”, amit „az irodai személyzet teljes használhatatlanságának”, valamint „az egyész egyházmegyében megvetett és utált személyiségek” befolyásának tulajdonítottak.

• *Források*: DAW Frintaneum, Protokolle des Priesterkollegs St. Augustin; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge, 1849/3818, 1855/3551; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Reichsrat, 1855/599; ÖStA HHStA Ministerium des Äußern, Administrative Registratur, Fach 26, Kt. 2; *Wiener Kirchenzeitung* 10. 3. 1854; *Wiener Zeitung* 9. 10. 1856, 18. 1. 1857; *Sion* 1856. 10. 14. és 11. 27. • *Irodalom*: BEDY, *A győri székeskáptalan*, 475–476; FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; HC VII–IX; MKL, VI, 217; PAUER, *Historia*, 311; *Schem. Alba-regalen*. 1977, 99; *Schem. Jaurinen*. 1968, 63; TUSOR, *A bécsi Frintaneum tagjai*, 209–224, *A bécsi Augustineum*, 32–43; WURZBACH.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 98–101.

FAZEKAS ISTVÁN

SIMOR JÁNOS (1813–1891)

Győr, 1857. július 6. – 1867. február 22.

Esztergom, 1867. május 16. – 1891. január 23.

Bíboros 1873, a *S. Bartolomeo all'Isola címtemplom presbiter kardinálisa* 1874

1813. augusztus 23-án Székesfehérváron született jómódú, iparos családban. Apja Simor Antal cipésmester, anyja Fejes Terézia volt. Kisnemesi származású édesanyja példával járt S. előtt a szegénygondozás és az alamiznaosztás terén, melyet S. élete végéig követett. S. elemi iskoláit és a gimnázium négy alsó osztályát szülővárosában végezte; a következő két osztály elvégzésére és német nyelvtanulás céljából Budára küldték szülei. 1827-ben Rudnay Sándor esztergomi érsek felvette az esztergomi érsekség növendékei közé. Két évig a pozsonyi *Amerikanumban*, majd a nagyszombati érseki líceumban tanult, ahol 1831-ben fejezte be a filozófiai képzést. Tanulmányait a *Pazmaneum* növendékeként a bécsi egyetemen végezte kitüntetéssel, itt tette le első szigorlatait is. 1836. október 28-án szentelte pappá Ürményi Péter esztergomi segédpüspök. S. ezután két évig káplánként szolgált Pesten, a Terézvárosban. Jó szónoki adottságai miatt 1839-ben Kopácsy esztergomi érsek kinevezte a pesti egyetem bölcsészkarának hittanárává és egyetemi hitszónokká. 1840-ben a bécsi *Pazmaneumba* kapott tanulmányi felügyelői kinevezést. 1841-ben teológiai doktorátust szerzett Bécsben; disszertációjában az eredendő bűnt tárgyalta. Itt figyelt fel rá a magyar főnemesség több tagja; 1842-től plébánosként működött a gróf Sándor Móric kegyurasága alá tartozó, Esztergomhoz közeli, akkor 3000 hívet számláló bajnai plébánián.

Ezt követően magasabb egyházi feladatokat látott el: Kopácsy prímás 1846-ban az esztergomi szeminárium teológia tanárának nevezte ki, ahol a végzett növendékeket tanította. A prímási szék megüresedését követően 1847-től Kunszt József esztergomi káptalani helynök titkára, később a prímási kancellária titkára lett. 1850/51-ben udvari káplánként a bécsi *Augustineumban* (*Frintaneum*) a kánonjog, valamint az egyháztörténet tanulmányi igazgatója. Ezekben az években német folyóiratokba (például *Archiv für das kath. Kirchenrecht*) írt egyházjogi cikkeket. Levezett az Ausztriában ideiglenesen betiltott *Deutsche Volksballe*-val, ezért hivatali megrovásban részesült. Fokozott figyelmet szentelt az egyházművészet-

nek, amelyet a későbbiekben nagyvonalúan támogatott. 1851-ben a birodalmi kormány kultuszminisztériumának osztálytanácsosává nevezték ki, ahol kitűnt kiváló latintudásával. Néhány hónap múlva székesfehérvári kanonokká és széplaki címzetes apáttá tették. 1854-ben miniszteri tanácsossá léptették elő. A liberális lapok S. halála után megjelent cikkei szerint S. e minőségében kiállt a magyarországi protestánsok és zsidók jogaiért is. Leo Thun miniszter bizalmas feladatokkal bízta meg. Scitovszky hercegprímás 1854 októberében hosszabb időre Rómába utazott – ahonnan csak 1855 januárjában tért haza –, hogy a Szentszéknél elérje a Magyar Királyság területének mentesítését az osztrák birodalmi konkordátum alól. A birodalmi kormány képviselőjében eljáró S-nak sikerült megakadályozni a hercegprímás törekvéseit.

Az 1856-ban megüresedett győri püspöki szék betöltésénél a kormányzat első számú jelöltje volt. Bécs az alkalmas személyekről az egyháztartomány mind a nyolc főpásztorának véleményét kikérte. Ennek eredményeképp 19 jelölés érkezett be 12 klerikusra; S. kapta a legtöbb, négy szavazatot (Vác/Székesfehérvár: első, Pécs/Szombathely: harmadik helyen, a prímás nem javasolta). Bach miniszter egyértelműen mellette foglalt állást, mivel úgy vélte, hogy így a közeljövőben lehetséges lesz a konkordátum teljes bevezetése Magyarországon. Ennek következtében nem a sokak által várt Deáky Zsigmond győri segédpüspök, prépost és az egyházmegyét ideiglenesen kormányzó káptalani helynök nyerte el a pozíciót, hanem S-t nevezték ki 1857. február 20-án. IX. Pius pápa március 19-én adta ki az ezt megerősítő bullát. S-t Scitovszky hercegprímás szentelte püspökké június 29-én Esztergomban, Peitler váci és Farkas székesfehérvári püspök segédletével, Antonio De Luca nuncius jelenlétében. Ez volt az első püspökszentelés az új, hatalmas bazilikában.

S. új hivatalában is lojális maradt a kormánnyal szemben, de távol tartotta magát a politikai ügyektől és erejét a győri egyházmegye pasztorációjának szentelte. Többször körbeutazta egyházmegyéjét, a szokásos hivatali ügyeket igyekezett maga intézni. Rövid időn belül rendezte az egyházmegye zilált anyagi viszonyait. Mintaszerű gazdálkodással sikerült a püspöki birtokokat sokkal jövedelmezőbbé tennie, ezáltal lehetősége nyílt a gazdasági épületek helyreállítására és az eszközállomány modernizálására, valamint az egyházi és a világi beruházások nagyvonalú támogatására. Nagy figyelmet szentelt az egyházmegyei iskolaügynek.

A szatmári irgalmas nővéreknek Győr-Szigetben zárdát, óvodát, leányiskolát és kórházat, Sopronban és Mosonmagyaróvárott leánynevelő intézetet alapított. Megújította a papképzést, valamint kisszemináriumot alapított. Sopronban létrehozta az első magyar üvegfestő intézetet, és 1858-ban a győri székesegyház Héderváry-kápolnáját üveglablakkal díszítette. 1863 és 1865 között restauráltatta és márványborítást adott a győri székesegyháznak. Egykorú jelentések az új főoltárkép restaurálásának költségeit 10 ezer forintra becsülték. Felújította a győri püspöki palotát és a fertőrákosi püspöki kastélyt. Számos plébániának vett új földeket, többet szilárdabb gazdasági alapra helyezett. 1859-ben a papság számára segélyalapot hozott létre. Támogatta az egyházi egyesületeket (például Szent Erzsébet-, Oltár-, és Legényegylet), breviáriumot és misekönyvet adott ki. Támogatta a győri tudományos intézményeket, a Magyar Tudományos Akadémiának pedig 10 ezer forintot adományozott.

A Magyar Udvari Kancellária és Scitovszky hercegprímás már 1866-ban számolt S-al a kalocsai érseki szék betöltésénél, személye azonban a hercegprímás halála után került előtérbe. Bécsben eltekintettek a legrangosabb jelöltektől, Bartakovics egri érsektől (született: 1791), akinek „idős korára és gyengeségére”, és Lonovics kalocsai érsektől, akinek „tartós betegségére” hivatkoztak. Helyettük S-t ajánlották, miközben a nemzeti körök Haynald erdélyi püspököt támogatták. S. állítólag vonakodott elfogadni a felkérést, ugyanis az érsekség területén sok helyen használatos szlovák nyelven nem beszélt. „Fekete-sárga” jelöltnek számított, és ő volt az utolsó prímás, aki még a kiegyezéssel hatalomra jutó új politikai elit megkerülésével foglalta el székét. Ferenc József 1867. január 20-án nevezte ki hercegprímássá, a Szent-szék február 22-én hagyta jóvá áthelyezését. S. május elején érkezett meg Esztergomba, ahol az érsekség és a magyar egyház irányítását csaknem negyedszázadra vette kézbe. Ünnepeles székfoglalását és beszédét május 16-án tartotta. Néhány héttel később, 1867. június 8-án ő koronázta magyar királlyá I. Ferenc Józsefet. 1867. június 29-én részt vett Rómában a Péter és Pál apostolfejedelmek vértanúsága 1800 éves évfordulója alkalmából megrendezett nagy emlékünnepeken, ahol a Szentszék szándéka ellenére keresztülvitte, hogy ne az érsekek, hanem a patriarchák sorába kerüljön. A magyar egyház ajándékaként Szent István, Szent László és Szent Imre ereklyét vitte értékes, díszes ereklyetartóban. Együttal át-

adott egy aláírások tömkelegével ellátott petíciót, amely az olasz egységmozgalom által katonailag is fenyegetett IX. Pius pápa melletti szolidaritás kifejezése volt.

A liberális kormánnyal folytatott tárgyalások során S. szorosan együttműködött az ugyancsak 1867-ben kinevezett Haynald kalocsai érsekkel. A kormány a megállapodásokért cserébe elismerte az egyházi birtokokat és szavatolta az egyház társadalmi állását. Egyúttal megszüntette a primás részére az úgynevezett *pisetum*-jogért (azaz az egykor a pénzvérsben való közreműködésért) évente fizetendő 12 ezer forint kifizetését, ám az ezzel kapcsolatos jogi vita S. egész hivatalviselését végig kísérte. S. diplomáciai tapasztalatainak és alkalmazkodóképességének köszönhetően az egyházpolitikában messzemenőig béke uralkodott, az egyház megtarthatta és gyarapíthatta vagyonát, társadalmi befolyását, intézményeit. Az egyezkedési politika azonban gúzsba kötötte a belső reformot sürgető erőket. S. gyanakvással figyelte az egyházi autonómia-törekvéseket is, amelyek az államhatalomtól való függetlenedésre irányultak. 1867-ben terjedelmes emlékiratban fogalmazta meg aggályait Eötvös József kultuszminiszternek. 1871 januárjában saját autonómia-tervezetet terjesztett fel a királynak.

1869-ben S. vezette a magyar résztvevőket az I. Vatikáni Zsinaton. 1869. december 20-án beválasztották a legfontosabb, a hittani bizottságba, amelynek munkabírásának és kiváló latintudásának köszönhetően hamarosan egyik mozgatórugójává vált. Az 1870. január 14-i és 17-i üléseken klasszikus latinsággal megszerkesztett szónoklatot tartott, amelyekben teológiai érvekkel és a magyar történelemből felhozott példákkal a pápai tévedhetetlenség dogmává tétele ellen érvelt. A zsinat alatt hunyt el szeretett, jóteknony édesanyja, akinek temetését távollétében Pauer János, S. irodaigazgatója végezte. Jekelfalusy székesfehérvári püspök kivételével S. és a többi magyar zsinati atya elhagyta a várost, mielőtt a döntő szavazásra sor került volna. A vitatott tanok dogmává emelése után 1871-ben alávetette magát a zsinati határozatoknak. Bíborossá kreálása zsinati szereplése miatt – a gyakori diplomáciai beadványok ellenére – 1873. december 22-ig húzódott. A bírétumot a király személyesen adta át S.-nak a budai várkapornában 1874. január 12-én. Címtemploma 1874-ben a *Basilica di San Bartolomeo all'Isola* lett. Részt vett az 1878. évi konklávéban, ahol Gioacchino Peccit, a későbbi XIII. Leó pápát támogatta, és akinek megválasztásában

jelentős szerepet játszott. 1887-ben, XIII. Leó aranymiséje alkalmából impozáns magyar zarándokcsapat élén járt utoljára az Örök Városban.

A pasztoráció tekintetében S. kiemelt figyelmet szentelt a papságnak és a katolikus iskoláknak. Már érseki működése kezdetén átfogó beszámolókat kért a pasztorációs feladatot ellátó összes papról. Az intenzívebb papképzés elősegítésére 1876-ban Nagyszombatban kisszemináriumot alapított. Nagyszombatból Esztergomba helyezte át a szemináriumot, amelynek új épületet emeltetett, ezáltal törekedett nagyobb befolyással lenni a papi utánpótlásra. A szemináriumban pedagógiai, pasztorációs és egyházművészeti oktatási egységeket vezetett be. Megemelte a káplánok fizetését, és a gyenge javadalmú plébániák megsegítésére alapítványokat hozott létre. A papság lelki és erkölcsi megerősítésére elrendelte a rendszeres esztergomi lelkigyakorlatokat. A papokat a népnevelésben való aktív részvételre szólította fel, egyházkormányzása során közel 20 új népiskolát emelt. 100 ezer forint alaptőkével egyházmegyei segélyalapot hozott létre, melynek egyharmadát iskolaépítésre és felújításra, kétharmadát pedig a tanítók segélyezésére és nyugdíjukra kellett fordítani. További 20 ezer forintot adományozott a katolikus tanítók országos segélyalapja javára. Támogatta a nagyszombati és a budapesti tanítóképző intézeteket. Fontosnak tartotta a nőnevelés ügyét is, számos iskolát (például Esztergom) és óvodát bízott az irgalmasnővérekre, valamint 1877-ben Révkomáromban (Komárno SK), 1880-ban Léván (Levice SK), 1881-ben Selmechányán (Banská Štiavnica SK) és Érsekújváron (Nové Zámky SK), 1882-ben Balassagyarmaton emelt leánynevelő intézeteket. 1880-ban Budapesten létrehozta a Simor Intézetet a soknemzetiségű Józsefváros oktatására, ahol kiemelt figyelmet szentelt a magyar nyelv oktatásának. Sokat költött a szegények megsegítésére, továbbá saját költségén Esztergomban kórházat, Bajcsón pedig az uradalmi cselédek számára rendelőintézetet alapított, és ugyanitt birtokán új nyári lakot építtetett.

Számos műemlék kötődik S. nevéhez. Az esztergomi Keresztény Múzeum (*Museum Christianum*) a Főszékesegyházi Könyvtár épületében kapott helyet 1875 folyamán. S. itt helyezte el saját gyűjteményét. A múzeum az ország harmadik nyilvános múzeumává vált; S. hivatali utódja, Csernoch alatt az Ipolyi-gyűjteménnyel (1919/20) és a San Marco fejedelmi pár hagyatékával (1925/26) bővült, ezáltal európai rangú kiállítóhellyé vált. S.

1883-ban új prímási palotát építtetett, itt kaptak helyet a terjedelmes érseki gyűjtemények és egy 60 ezer kötetes könyvtár, amely S. saját értékes könyvgyűjteményét is magában foglalta (Simor-könyvtár). Az esztergomi bazilika építtetését 1886-ra befejezte, berendezte kincstárát.

A művészet pártolójaként restauráltatta a Bakócz kápolnát, az esztergomi várkápolnát, a pozsonyi Szent Márton-templomot és az érsekújvári plébániatemplomot. A Szent Erzsébet apácák leégett pozsonyi zárdája és temploma helyett újat építtetett. A bécsi *Votivskirchét* üveglablakkal díszítette. Emlékművet állított Hunyadi Jánosnak és Pázmány Péternek, 1884-ben Drégelyen Szondy Györgynek. Bár írói tevékenysége nem volt jelentős, 1867-ben a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagjává választották. Az ő kezdeményezésére adták ki a terjedelmes *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*-t.

S. a hivatalba lépésekor átalakulás alatt álló érseki nagybirtokok jövedelmező üzemeltetésével biztosítani tudta sokoldalú tevékenységét, és sikerült egy közel félmillió forintos adósságot is törlesztenie. A prímási birtokokat saját maga kezelte, gazdatisztjei számára új nyugdíjszabályzatot alkotott. Uradalmaiban decentralizációt hajtott végre, és az ügyek intézését öt felügyelőre bízta. Ennek következtében jelentősen gyarapodott az állat- és gépállomány, 1869-ben egy kis gépgyártó műhelyt hozott létre Esztergomban, valamint réz- és vasöntödét is működtetett. A sikeres újjászervezés elismeréseként 1885-ben a prímási birtokokat mintagazdaságnak nyilvánították. S. a kortársak szemében takarékos, „jó gazda” és saját maga legjobb intézője volt. Az egykorú visszaemlékezések ugyanakkor kritikusan megjegyezték, hogy a püspöki birtokok infrastruktúrájának egy része takarékosági okokból el volt hanyagolva. S. életvitele állítólag igen egyszerű volt, kerülte a luxust és a feltűnést, mindazonáltal makacs, önfejű és önkényes ember volt, akit inkább tiszteltek, mint szerettek. A sajtóban megjelent visszaemlékezések szerint hercegprímásként étkezés után rendszeresen alamizsnát adott a kérelmezők seregének. Barátságot ápolt Lippert József építésszel, báró Hornig Károly veszprémi és Pauer János székesfehérvári püspökkel. Az 1886 októberében tartott aranymiséje országos ünnepély volt. Ennek során még egyszer a budapesti terézvárosi templom – korábbi kápláni szolgálati helye – szószerékére állt, ahol szokásos módon, szabadon mondta el világos felépítésű, az alkalomhoz illően emelkedett beszédét. 77 évesen, 1891. január

23-án halt meg tüdőgyulladásban. A nekrológok három lánytestvérét említik, akik közül ketten túléltek S-t; egyik unokaöccse orvos volt, aki S-t is kezelte. 1891. január 28-án az esztergomi bazilika kriptájába temették ünnepélyes keretek között.

Hagyatékának a sajtóban megjelent mérlege szerint S. az érsekség ősi vagyonát egy-másfél millió forinttal növelni tudta. Hagyatéka mintegy két-millió forintot tett ki. A prímási birtokok *fundus instructus*-ához halálakor jelentős állatállomány is tartozott több ezer állattal. A gazdasági berendezések összegét több mint 700 000 forintra becsülték. S. még életében kinyilvánította, hogy a gondosan felépített uradalmakat egy kézben akarja tartani. Ez jogi vitához vezetett az örökösökkel, akiknek nem felelt meg a hivatali utód által váltságul felajánlott összeg és 1,2 millió forint összegű részletfizetésre tartottak igényt.

• *Művei*: Pásztori levelek a győrmegyei papsághoz és hívekhez, 1–10, Győr 1857–1867; *Circulares Litterae ad Clerum Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Esztergom 1867–1885; *Arómai pápa tévmentességéről szóló ősi hagyományok tanubizonyosságai Magyarországon*, Pest 1871; *Simor János [...] a SZIT fővédnökének e társulat nagygyűlésein mondott megnyitóbeszédei*, Budapest 1886; CSERNOCH JÁNOS (szerk.), *Simor János szentbeszédei*, Budapest 1892. • *Források*: PL Archivum Ecclesiasticum, Simor János iratai; *Das Vaterland* 26. 1. és 1. 2. 1867, 16. 2. 1870, 24. és 27. 1. 1891, 13. 11. 1891; *Pester Lloyd* 23. és 24. 1., 27. 4., 26. 11. és 7. 12. 1891; *Die Presse* 23. és 25. 1. 1891; *Neue Freie Presse* 23. 1. 1891. • *Irodalom*: ADRIÁNYI GÁBOR, *Simor János*, Esztergomi érsekek 1001–2003 (szerk. Beke Margit), Budapest 2003; ADRIÁNYI, *Vaticanum*; BEKE MARGIT (szerk.), *Simor János emlékkönyv*, Budapest 1992; FAZEKAS–BEKE, *A bécsi Pázmáneum*; FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; HAICZL KÁLMÁN: *Simor János római útinaplója 1874*, Budapest 1944; HC VII–IX; KÓHALMI-KLIMSTEIN JÓZSEF, *Emlékezés Simor János bíborosra*, Nagyszombat 1891; KÓHALMI-KLIMSTEIN JÓZSEF, *Simor János bíboros érsek. Magyarország hercegprímása élete és működése*, Budapest 1886; MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, Budapest 1970, 289–324; SALACZ GÁBOR, *A magyar kultúrharc története Magyarországon*, Bécs 1938; KLAUS SCHATZ, *Vaticanum I. 1869–1870*, Band 1–3, Paderborn 1992–1994; SZÖGI, *A nagyszombati... 1802–1850*; TUSOR, *A bécsi Frintaneum tagjai*, 209–224, *A bécsi Augustineum*, 32–43; WALTER GYULA, *Simor János bíboros hercegprímás emlékezete*, Esztergom 1891; ZELLIGER ALAJOS, *Simor János élete*, Budapest 1886.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 41–47.

ZALKA JÁNOS, GOMBAI ÉS MARCSAMAGYARI (1820–1901)

Győr, 1867. május 5. – 1901. január 16.

Z. 1820. december 17-én született a Sopron vármegyei Veszékenyben, szegény kismemes családban. Apja, Zalka József szabómesterként dolgozott, anyja Pénzes Rozália volt. A család a 19. század elején Pozsony vármegyéből költözött át Sopron vármegyébe. Unokaöccse, Zalka László (1862–1937) ugyancsak egyházi pályára lépett, győri kanonok lett. Z. a gimnázium első négy évét Győrben, a következő két évet Sopronban végezte, majd az esztergomi egyházmegye kötelékébe lépett. Filozófiai tanulmányait 1838-ban Pozsonyban, az *Americanumban* kezdte meg, majd Nagyszombatban fejezte be. Elöljárói a tehetséges kispapot a teológia elvégzésére Bécsbe küldték, ahol 1841–1845 között a *Pazmaneum* növendéke volt. Itt tette le első szigorlatát szentírástudományból. 1846. január 15-én pappá szentelték, majd néhány hónapon át Kőhidgyarmaton (Kamenný Most SK), illetve Dorogon volt káplán. 1846. december 1-től a bécsi *Frintaneum* növendéke volt. Az intézeti előjárók a lelki élet tekintetében „a ház gyöngyének” tartott Z. szorgalmát, a kórus munkájában való aktív részvételét és vallásos életvitelét méltatták. Az 1848 tavaszi bécsi forradalmi események idején ahhoz a csoporthoz tartozott, amely radikalizálódó tanulótársait visszafogta. Az egyház, különösen hazája egyháza iránti szeretete előjárói szerint „teljesen mentes volt bármiféle szűkkeblű partikularizmustól”. Miután a nyilvános vita alól felmentést kapott, 1848. július 22-én teológiai doktorátust szerzett a bécsi egyetemen. Disszertációjában az őskeresztények temetési szokásaival foglalkozott (*De ritibus funeralibus penes antiquos Christianos*). Az intézetből 1848. augusztus 21-én távozott (hivatalos elbocsátása szeptember 15-én történt).

Z. néhány hónapig a pesti belvárosi plébánián káplán. Scitovszky érsek 1849 októberében az esztergomi szeminárium tanulmányi felügyelőjévé nevezte ki, ahol egyúttal egyháztörténelmet és egyházjogot is tanított. 1853. május 28-án a pesti egyetem teológiai karán az egyháztörténelem professzorává nevezték ki, állását hét éven át töltötte be. 1854-ben a primás ajánlására – akinek befolyásos tanácsadója volt – elnyerte a széplaki apáti címet. Z. országszerte ismertté vált 1857-ben, amikor megszervezte a nagy nemzeti zarándoklatot Mariazellbe, amelyen mintegy 25 ezren vettek részt,

közöttük sok püspök és mintegy 232 pap. A zarándokhelyen Z. mutatta be az első szentmisét egy Mátyás király által adományozott miseruhában, és ő tartotta a záróbeszédet is. Z. részt vett az 1858. évi esztergomi tartományi zsinat határozatainak előkészítésében, és elkísérte a prímást annak római útján, amelynek célja a zsinati dekrétumok bemutatása volt a Szentszék előtt. Z. összesen négy alkalommal járt az Örök Városban. Z. adta ki a Scitovszky prímás pappá szentelésének aranyjubiläumára (1859) készült emlékkönyvet. 1859 végén Scitovszky a szeminárium rektorává nevezte ki, majd 1860. február 17-én esztergomi kanonokságra emelkedett. Z. feladata lett az esztergomi szeminárium átszervezése az 1855. évi konkordátum és az 1858. évi esztergomi zsinat határozata (kiadva: 1859) szerint, amelyet az illetékes hatóságok megelégedésére sikeresen oldott meg.

Z. egyházi működésével párhuzamosan, már a *Frintaneum* növendékeként is jelentős történeti és irodalmi működést fejtett ki, túlnyomórészt társadalmi és szociális témákkal foglalkozott. Szerkesztette a Katolikus Néplap (1849–1850), a Keresztény Naptár (1850–1854), illetve a Religio (1856–1858) című lapokat. A Katolikus Néplapban 1848/1849-ben egy ideig még Kossuth ellen és az uralkodóház mellett szólalt fel, amikor a püspöki kar nagy része politikailag már irányt váltott. Az 1855. évi konkordátumról írt cikksorozata is felkeltette a figyelmet. A Magyar Sion több művészet-történeti cikkét jelentette meg 1863–1865 között. Közreműködött a maga korában népszerű, öt kötetben megjelent Szentek élete című munka első kötetében (1859). Egyetemi egyháztörténeti előadásait előbb könyomatban, majd nyomtatásban is közzétette (1854). A kortársi megítélés szerint jól megszerkesztett és világos latinsággal megírt munka több kiadást ért meg.

Z. neve 1866-ban, a szatmári és a székesfehérvári püspökség betöltése kapcsán merült fel először a püspökjelöltek között, de akkor még az előre-gedett esztergomi káptalanban való működését mindennél fontosabbnak ítélték. Simor János, a frissen kinevezett esztergomi érsek, korábbi győri püspök javaslatára Ferenc József 1867. február 14-én győri püspökké nevezte ki. A gyors döntésben minden bizonnyal szerepet játszott, hogy az uralkodó még a Magyarországgal kötött kiegyezés előtt megbízható jelölttel akarta betölteni a megüresedett püspökséget. Bár a pápai államtitkár nem egyértelműen lelkesedett a kinevezéséért, Z. 1867. március 27-én, Simorral egyidőben megkapta a pápai megerősítést. 1867. május 5-én Simor herceg-prímás szentelte püspökké, és iktatta be Deáky Zsigmond győri és Durguth

József esztergomi segédpüspök asszisztenciájával a győri székesegyházban. Z. részt vett 1867-ben a katolikus autonómiát tárgyaló nagy püspökkonferenciákon és 1869–1870-ben a Vatikáni Zsinaton is, ám különösebb felszólalásának nincs nyoma. A zsinaton más magyar püspökökhöz hasonlóan a pragmatikus párthoz tartozott. A végső szavazás előtt ő is elhagyta a zsinatot. Római útjáról hozta magával azt a Szent Adalbert-ereklyét, amelyet azután a győri székesegyháznak adományozott. Amikor Z. 1870 októberében, az Örök Város elfoglalása előtt néhány nappal a nunciatúrán keresztül ezer aranyfrankot adományozott a fenyegetett helyzetben lévő pápának, Falcinelli nuncius felszólította, hogy nyíltan ismerje el a zsinati határozatokat. Ez a felütése volt annak, ahogy a Szentszék nyomást gyakorolt a kisebbség magyar képviselőire, hogy azok formálisan alávegyék magukat a határozatoknak. Z. 1871. március 31-én tett eleget a felszólításnak, nem utolsó sorban tisztázva a zsinathoz való viszonyulását; 1871. május 16-án minden plébániájára elküldte a határozatokat. Ezt az irányt követte a legtöbb érintett püspökkollégája is.

Z. 34 éven át állt a győri püspökség élén, működése az egyházmegye legjelentősebb főpásztorai sorába emeli őt. 1869-ben, majd 1872-ben egyházmegyei értekezletet tartott, amelyek nyomán rendelkezett az esperesi kerületek átszervezéséről, újraszabályozta az esperesek jogait és kötelességeit, segélyalapot hívott életre a szegény plébánosok és káplánok támogatására. Több évtized után, 1872–1874 között elvégezte a teljes egyházmegye vizitálását (1874. április 9-én fejezte be). Egyházmegyéje számára új Rituale-t készíttetett. A szeminárium épületét külön szárnnal bővítette ki, itt helyezte el a szeminárium könyvtárát (1870). Mindkét győri szemináriumot ágyneművel látta el és a növendékek számára meleg reggelit biztosított. 1872-ben újjászervezte a szemináriumi képzést, és azt az érvényben lévő rendelkezésekhez igazította. A pedagógia oktatására külön rendkívüli tanárt rendelt. Bevezette az egyházi archeológia oktatását, továbbá a lelkipásztori orvostant, amellyel az volt a célja, hogy a pap képes legyen az orvos nélküli községekben elsősegélynyújtásra. 1899-ben a tantárgyak közé felvette a keresztény bölcséletet. A vizsgákon gyakran személyesen is részt vett, és gyakran megjelent a papnövendékek próbaprédikációin is. Püspöksége alatt a szemináriumi oktatás a latinról fokozatosan a magyar nyelvre állt át.

Z. felismerte az oktatás jelentőségét, ennek jegyében 1871-ben újjászervezte a győri tanítóképző intézetet, amelynek fenntartását teljes egészében

magára vállalta. 1893-ban új épületet építtetett az intézetnek, amely számára saját gyakorlóiskolát alapított. 1894-ben egyesítette a soproni tanítóképzőt a győri intézettel, amelyet négy évfolyamossá tett. A nyugalmazott tanítók és a tanítóözvegyek számára otthont és nyugdíjintézetet alapított. Püspöki működése alatt 170 új iskola épült és hat új plébánia alapítására került sor az egyházmegye területén. 1884-ben a szegény diákok számára külön internátust alapított. Elősegítette és támogatta az apácarendek letelepedését az egyházmegyében, így például az orsolyiták 1874 és 1887 között az 1747-ben alapított soproni anyaház mellett hét fiókházat hoztak létre az egyházmegyén belül, amelyek mindegyike óvodát és iskolát is működtetett. Támogatta a magyar nyelvű oktatást és szorgalmazta, hogy minden diák magyar nyelvet is tanuljon. Ugyanakkor megkövetelte a lelkipásztoroktól, hogy értsenek a rájuk bízott hívek nyelvén vagy adott esetben tanulják meg azt, és arra törekedett, hogy a papok azonos nyelvcsoporthoz tartozzanak plébániájuk híveivel.

Az 1880-as években óvta a Szentszéket attól, hogy nemzeti liturgiákat, illetve liturgikus nyelveket engedélyezzen, mert ezek csak tovább fokozták volna a meglévő panaszokat. A nyugati határ mentén található (későbbi Burgenland) horvát iskolák számára külön tankönyvsorozatot készíttetett, amelyet saját költségen adott ki. Püspöksége alatt mintegy egymillió forintot költött templomok és iskolák felújítására. Mint kegyúr öt templomnak az építési költségeit teljes egészében maga viselte. Az idős papok ellátására megalapította a Szent László Intézetet. Számos tudományos kezdeményezést pártfogolt, támogatta többek között a *Vatikáni Magyar Okmánytár* (*Monumenta Vaticana Hungariae*) kiadását. Intézkedéseit a püspöki javadalmak sikeres gazdasági igazgatása alapozta meg, amelyben elődje, Simor megfontolt előírásait követte.

Z. életét végigkísérte a Mária-tisztelet. Már a *Religio* szerkesztőjeként pályázatot hirdetett a szeplőtelen fogantatás tanának népszerűsítésére. Püspökként előmozdította a Franciaországból induló Lourdes-i kultuszt. Igen nagy hangsúlyt helyezett a hívek vallásos életének előmozdítására, ennek érdekében támogatta a különböző célú vallásos társulatokat (Jézus Szíve Társulat, Oltár-egylet, Rózsafüzér Társulat etc.). Papjai hitéletének elmélyítésére 1885-ben megalapította a Magyarországi Papi Imaegyesületet, amely országos mozgalommá vált. A katolikus ügy társadalmi elmélyítése érdekében szerepet vállalt a Szent István Társulatban és a Szent László Társulatban.

Z. ügyes kézzel választotta ki munkatársait. Közülük kiemelkedik Gieswein Sándor, a későbbi keresztényszocialista politikus, akinek pályáját húsz éven át támogatta (1883-tól a püspöki aula tagja, 1892-től püspöki titkár). Z. a politikai életben való részvételtől tudatosan távol tartotta magát. Az uralkodócsalád iránt egész életében lojális volt. Jól mutatja ezt, hogy a Ferenc József elleni merénylet nyomán emelt bécsi *Votivkirche* (Fogadalmi Templom) ablakai közül az Árpádházi Szent Margitot és Kingát ábrázoló, úgynevezett „győri ablak” készíttetője ő volt. Az úgynevezett elkeresztelési rendelet körül 1890 körül kibontakozó vitában Hornig veszprémi püspökkel együtt azon a merev állásponton volt, hogy a jövőben vegyes házasságok számára nem szabad diszpenzációt adni, és az ilyen házasságból születő gyermekek keresztelését meg kell tagadni.

Z. 25 éves püspöki jubileumát fényes külsőségek között ülte meg 1892-ben. Ez alkalomból papjai emlékkönyvet adtak ki, a püspök pedig a szemináriumhoz kötött misealapítványt tett. 1896-ban ünnepelte 50 éves papi jubileumát. Érdemei elismeréséül az évek során számos egyházi és állami kitüntetést kapott. Élete utolsó két évében már súlyos beteg volt, több szélütés érte. Z. azonban a végsőkig kézben tartotta egyházmegyéje kormányzását. A magyar püspöki kar legidősebb tagjaként (Horvátország nélkül) 80 évesen, 1901. január 16-án hunyt el Győrben. Január 19-én temették el a székesegyház Szent László-kápolnájának sírboltjába, amelyet eredetileg Simor püspök magának készíttetett. A megemlékezések Z. érdemének tulajdonították, hogy Győr az ország legjobb sorú egyházmegyéi közé tartozott.

Z. az 1880-as évek elején végrendeletet írt, amelyben 300 000 forint vagyonról rendelkezett. Ennek jelentős részét (mintegy 40 000 forintot) és könyvtárát az egyházmegyére hagyta. Emellett jelentős összeget szánt a szemináriumnak, valamint az egyházmegye szegény templomainak és iskoláinak. Viszonylag kis számú rokonságára 12 000 forintot hagyott. Halála után 130 000 korona készpénz és gazdasági javak álltak rendelkezésre. A szabályok ezen felül előírányozták, hogy először meg kell vizsgálni az úgynevezett fundus instructusban bejegyzett 320 épület hiányosságait, amelyeket a rendelkezésre álló vagyon terhére kellett kijavítani. A felosztható vagyon végül kb. 200 000 koronát tett ki, ezért Z. végrendeletének csupán egy részét lehetett végrehajtani.

• *Művei: Synopsis praelectionum ex historia ecclesiastica in usum academicum concinnata*, Pestini 1854; *Emlékkönyv az esztergomi főtemplom 1856. aug. 31. végbement felszentelésére*, Pestini 1856 (néme-

tül 1857); *Mária-czelli emlékkönyv az 1857. szept. 8. magyar országos búcsújáratról*, Pest 1857; *Mária-czelli lilimok*, Pest 1858; ZALKA JÁNOS–ZSIHOVICS FERENC–DEBRECZENI JÁNOS (szerk.), *Szentek élete*, Eger 1859–1876. 1–5. kötet; *Főpásztori levelek*, összegyűjtötte GERE BENICS SÁNDOR, Győr 1898. • *Műveinek jegyzéke*: SZINNYEI, XIV, 1725–1727; ZELLIGER, 566–569. • *Források*: DAW Frintaneum, Protokolle des Priesterkollegs St. Augustin, Bd. 3, 207–208; GyEL PL Végrendeletek [Testamenta], XIV. d., n. 72.; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge, 1866/2971, 1867/612; N. N., *Emlékkönyv [...] Zalka ev. János győri megyés püspök [...] püspökké történt felszentelésének és püspöki széke elfoglalásának huszonötödik évfordulója alkalmából*, Budapest 1892; *Pester Lloyd* 16./17. 1., 12. 4., 28. 8. 1901; *Das Vaterland* 17. 1. 1901; *Österreichische Illustrierte Zeitung* 27. 1. 1901. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Geschichte*; ADRIÁNYI, *Vaticanum*; CSÁKY, *Kulturkampf*; FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; HAHNEKAMP GYÖRGY, Dr. Johann Ev. Zalka, *Diözesanbischof von Raab*, Budapest 1892; HC VII–IX; HERMANN EGYED–ARTNER EDGÁR, *A hittudományi kar története*, Budapest 1938, 413; RUSCHEK ANTAL, *Győr jubiláris püspökei*, Győr 1892; RUSCHEK ANTAL, *Zalka János győri megyés püspök*, Győr 1892; *Schem. Jaurinen.* 1968, 65–66; SZÖGI, *A nagyszombati... 1802–1850*; TUSOR, *A bécsi Frintaneum tagjai*, 209–224, *A bécsi Augustineum*, 32–43.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 101–105.

FAZEKAS ISTVÁN

SZÉCHÉNYI MIKLÓS, SÁRVÁR-FELSŐVIDÉKI GRÓF (1868–1923)

Győr, 1902. április 13. – 1911. április 20.

Nagyvárad, 1911. május 30. – 1923. december 1.

1868. január 6-án született Sopronban, főnemesi családban, sárvár-felsővidéki Sz. Jenő és Erdődy Henrietta szülőktől. A család több főpapot adott a magyarhoni katolikus egyháznak, például Széchényi György esztergomi érseket (1685–1695) és Széchényi Pál kalocsai érseket (1696–1710). Sz. tanulmányait magánúton kezdte, az elemi iskolát Sopronban, a gimnáziumot 1877-től Szombathelyen végezte. A gimnázium VI–VIII. osztályát már a győri kisszeminárium növendékeként a győri bencés főgimnáziumban járta. 1885-től teológiai tanulmányokat folytatott a nagyszemináriumban. 1889/90-ben a szenteléshez szükséges korhatár eléréséig a győri kisszeminárium tanulmányi felügyelője lett és egy polgári leányiskolában volt hitoktató. 1890. május 7-én szentelte pappá Zalka János győri püspök Sopronban, az orsolyiták templomában.

Lelkipásztori szolgálatának első állomása Kismarton volt, ahol két évet töltött káplánként. 1892-ben elnyerte az Erdődy grófok kegyurasága alá tartozó Szent György vértanúról nevezett jáki apátságot. A következő években restauráltatta az apátsági templomot és külön kötetben megírta történetét, amely 1901-ben jelent meg. A restaurált templomot 1904-ben már mint győri püspök szentelte fel. 1892-ben Sz.-t Vaszary Kolos hercegprímás átvette az esztergomi főegyházmegye kötelékébe, ahol primási levéltáros és szertartó, majd 1893-ban primási magántitkár (*secretarius a latere*) lett. Közben kánonjogot tanult a budapesti egyetemen, ahol a kongrua-kérdésről írt értekezésével kánonjogi doktorátust szerzett.

Sz. a századforduló előtti és utáni években gyakran vállalt papi szolgálatot (esketés, temetés) rokoni főnemesi körökben, ami feltehetően hozzájárult gyors felemelkedéséhez az egyházi ranglétrán. 1898. január 18-án Vaszary hercegprímás a bécsi *Pazmaneum* rektorává, 1898. április 7-én pedig a király az esztergomi főszékesegyházi káptalanba mesterkanonokká nevezte ki. Rektorsága idején – rövid idő alatt, 1899 nyara és 1900 ősze között – épült fel a *Pazmaneum* új épülete Bécs kilencedik kerületében. Ennek során saját felelősségére, kedvező feltételekkel megszerzett egy olyan épületet, amely a *Pazmaneum* addigi, első kerületi épületei között helyezkedett el, ezzel jelentősen emelve a régi ingatlan összértékét eladása során.

Az új épület közelebb volt az egyetemhez és a harmad- és negyedéves papnövendékek számára külön szobákkal rendelkezett. Sz. emellett újrászabályozta az intézmény belső szervezetét. Az épületben található, a magyar egyháztörténet témáit megjelenítő Jézus Szíve-kápolnát 1900 decemberében szentelték fel a nuncius jelenlétében. Sz. rektori működése elismerésül 1900-ban pápai prelátusi címet nyert.

Wlassics Gyula kultuszminiszter (1895–1903) a királynak a még csak 33 éves Sz.-t ajánlotta a győri püspöki székbe. Az előterjesztésben Sz. adminisztratív tapasztalatai mellett főképp a *Pazmaneum*mal kapcsolatos intézkedéseit méltatta: eszerint az intézmény diákjai Sz. vezetése alatt „példásan hazafias és egyházi” lelkületűnek mutatkoznak és az 1900. évi római zárándoklat során jó benyomást keltettek. Emellett Sz. különösebb feltűnés nélkül támogatási rendszert vezetett be a szegény sorsú növendékek megsegítésére, ami az intézmény közösségi szellemének igen jót tett. Sz. származása pedig garantálja, hogy hivatalát „a legmagasabb trón iránti, családja hagyományaiiban gyökerező hűséggel”, „meleg hazaszeretettel” és „egyházi érzü-

lettel” fogja betölteni. Győri püspöki kinevezése 1901. november 1-én kelt, amelyet a pápa már a december 16-i titkos konzisztóriumban megerősített. Felszentelésére 1902. február 2-án került sor a *Pazmaneum* házi kápolnájában. A fő felszentelő Hornig Károly veszprémi püspök, a társszentelők Belopotoczky Kálmán († 1914) tábori apostoli helynök, tricalai címzetes püspök és Kutrovácz Ernő († 1913) győri segédpüspök voltak. Püspöki székfoglalóját 1902. április 13-án tartotta. Hivatalba lépése után másfél évvel Sz. tartotta az ünnepi előadást a budapesti IV. katolikus nagygyűlésen, amelyen a püspöki kar nagy része részt vett. Ennek során – kapcsolódva az új pápa, X. Pius jelmondatához (*Instaurare omnia in Christo*) – lánglelkű felhívást intézett a magyar katolicizmushoz, amelyben a szociális kérdés felé fordulásra és a lakosság széles körét érintő, tömeges kivándorláshoz vezető nyomornak a megszüntetésére buzdított. A szellemi eszközök (nevelés, könyvtárak, sajtóorgánumok) mellett mezőgazdasági egyesületek és szövetkezetek kiépítését javasolta. Bár Győr a századforduló táján a magyarországi keresztényszociális mozgalom központja volt – főképp az e téren úttörő Giesswein Sándor akkori püspöki titkárnak és kanonoknak köszönhetően –, Sz. saját kormányzatában csak mérsékelten követte e programot.

Győri püspökként a súlypontot a katolikus iskolaügy szervezetének és kínálatának javítására helyezte. Megszervezte a Győregyházmegyei Főtanfelügyelői Hivatalt, amely 1902-ben kezdte meg működését. 1905-ben megalapította a Győregyházmegyei Római Katolikus Népinevelési Egyesületet, amelynek jövedelméből a katolikus iskolákat segélyezte. 1907-ben életre hívta a Győregyházmegyei Római Katolikus Tanítóegyesületet. 1903-ban kezdeményezte a gazdasági ismétlőiskolák felállítását, 1906-ban megnyílt Győrben a középiskolai katolikus fiúinternátus. Győrben is különös hangsúlyt fektetett a papnevelés kérdésére. Már püspöksége kezdetén elhatározta, hogy új szemináriumi épületet létesít. Az építkezés 1909-ben kezdődött meg és 1910-ben fejeződött be, az új épület mintegy 100 növendék befogadására volt alkalmas. A felsőbb évfolyamok számára itt is cellarendszert vezetett be, míg a kisszeminárium diákjai és az alsóbb évfolyamok klerikusai hálótermekben szálltak meg. Az építkezés kiterjedt az 1857-ben alapított kisszemináriumra is. A szeminárium korábbi épületében püspöki könyvtárat, a kisszeminárium épületében 1910-ben tanítóképző internátust nyitott.

Sz. az egyházmegye irányításában hangsúlyt fektetett a pénzügyigazgatás reformjára, valamint a társadalmi és a hitbuzgalmi egyesületek támogatására, megalakítására, illetve központi ellenőrzésére is. 1902-ben felállította az ájtatossági társulatok központi igazgatóságát. 1908-ban egyházmegyei intézőbizottságot hozott létre a katolikus egyesületek és mozgalmak egyöntetű vezetésére és felügyeletére. 1906-ban személyesen vezette a női Mária kongregációk országos zárandoklatát Máriacellbe. Meghonosította egyházmegyéjében az osztrák egyházmegyekben elterjedt Szent Mihály arkangyal Társulatot, amelynek célja az Apostoli Szentszékhez való hűség és ragaszkodás megerősítése és adakozás volt a Szentszék céljaira. 1910 áprilisában ő vezette a római zárandoklatot II. Szilveszter pápa sírhoz, aki a hagyomány szerint Szent István királynak koronát küldött. Szorgalmazta, hogy a papság vegyen részt lelkigyakorlatokon és székhelyén maga is rendezett lelkigyakorlatokat. 1902-ben szabályzatot készített a templomi és a kegyes alapítványok egységes kezelésére, számadásaik elkészítésére és felülvizsgálatára, 1903-ban pedig ezek számára alapítványi pénztárt állíttatott fel. Ugyanabban az évben elkészíttette a „hitközségi szervezet” szabályait, amelyek alapján egyházmegyéjében megindult az egyházközségek szervezése. Tervezett reformjai ismertetésére és megvitatására 1903-ban, 1905-ben és 1907-ben is egyházmegyei értekezletet hívott össze. 1903-tól évi 2000 koronával járult hozzá a papi nyugdíjalaphoz, a püspökség gazdasági személyzetének pedig 4000 korona hozzájárulással nyugdíjalapot létesített.

A Műemlékek Országos Bizottságával folytatott tárgyalásai eredményeképp a győri székesegyház felvételt nyert a magyar műemlékek sorába, majd restaurálására is sor került. E kezdeményezése is hozzájárult ahhoz, hogy Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter (először: 1910–1913) az időközben 43. életévébe lépett Sz. nagyvárad püspöki kinevezését javasolta az uralkodónak. Felhozta továbbá Sz.-nek az infrastruktúra kiépítésében szerzett érdemeit. Javaslatára Sz. a kiterjedt püspökséget „zajtalanul, de annál nagyobb odaadással” vezette és példásan végiglátogatta. Ezenfelül lojális politikai álláspontja által „nem csekély mértékben részesült a szélsőséges elemek ellenszenvében”. Közhasznú működésével „méltónak bizonyult a legfelsőbb elismerésül szolgáló előléptetésre”. A jól jövedelmező, 1908 óta üresedésben lévő nagyvárad püspöki javadalomba, melyet azóta Fetser Antal felszentelt püspök és

káptalani helynök igazgatott, 1911. március 8-án nevezte ki az uralkodó, melyet a Szentszék április 20-án erősített meg. Püspöki székét 1911. május 30-án foglalta el.

Sz. a nagyváradai egyházmegye vezetésében követte a korábbi (egyház)politikai irányvonalat. Itt is szorgalmazta a különböző katolikus egyesületek megalakítását, melyek összefogására 1913-ban felállította a katolikus társulatok központi igazgatóságát. Célul tűzte ki, hogy minden plébánián legalább egy jámbor társulat működjön. Kiemelten támogatta az ifjúsági egyesületeket, melyekből a püspökség területén addig csak hat működött. Népmissziók és lelkigyakorlatok által törekedett az egyházmegye lelki életének elmélyítésére. Már 1911 augusztusában lelkigyakorlatot tartott papjainak a szemináriumban és kifejezte szándékát, hogy legalább kétevente szeretne ilyeneket rendezni. 1913-ban az egyházmegye minden papját arra kötelezte, hogy legalább három évente vegyen részt lelkigyakorlaton. 1912-ben hat román görögkatolikus növendéket fegyelmi vétségek miatt elbocsátottak, tíz további pedig önként távozott a nagyváradai római katolikus szemináriumból. Ezt követően a román kispapokat Radu Demetriu nagyváradai görögkatolikus püspök a román tanítóképző intézetben helyezte el, a latin szertartású szemináriumban csak tanulmányaikat végezhatték. A helyzet megoldására Radu elhatározta egy saját teológiai szeminárium felépítését, amelynek céljára 1914-ben magánpénztárából 100 000 koronát áldozott.

A katolikus sajtó támogatására is különös gondot fordított, körleveleiben többször buzdított a Szent István Társulat, valamint a katolikus sajtótermékek támogatására. Ebben maga is példával járt elől, támogatta többek között a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetségét és a *Szív* hitbuzgalmi újságot is. Sz. jelentős változtatásokat eszközölt ki az egyházmegye igazgatásában is, amelyet gyakorlati szempontok alapján újjászervezett. 1913-ban kettéosztotta a gyulai esperesi kerületet: gyulai és orosházi esperesi kerületre. 1914-ben újraszabályozta a plébániák határait, figyelembe véve a természetes határokat, az új közlekedési útvonalakat és a községek esetleges új politikai beosztását. 1918-ig négy plébánia, két önálló lelkészség (kurácia) és két kihelyezett lelkészség (*expositura*) felállítására került sor. A világháború alatt az egyházmegye infrastruktúráját készséggel állította a haza szolgálatába, amelyhez pontos utasításokkal látta el a papságot. Szükség esetére az összes katolikus iskolát és intézményt hadi célokra ajánlotta fel. 1915-ben a

szeminárium épületének egy részében vöröskereszt hadikórházat rendezett be. 1917-ben 200 ezer koronát helyezett letétbe a káptalannál, ezzel létrehozva a Zita királyné alapot a hadiárvak felkarolására, taníttatására és esetleges gyógykezelésükre. A drámai fejleményektől függetlenül a Szentszék részére a háború éveit alatt is jelentős összegű péterfilléreket juttatott, például 1915-ben 45 ezer koronát, 1916-ban 12 ezer koronát. 1916-ban háborús segélyt és lakbérpótlékot utalt ki a nyugdíjas papoknak. 1918-ban pedig a nyugdíjalapba 10 éven keresztül évi 8000 koronát ajánlva (a káptalan emelt 4000 koronát ajánlott) felemelte a nyugdíj összegét. A papságot e célra nem adóztatta meg, de önkéntes hozzájárulásukat szívesen vette. Sz. a háború végzetes kimenetelét főképp a liberális sajtónak tulajdonította. A világháború okainak, befolyásának és következményeinek elemzése során arra a következtetésre jutott, hogy a keresztényellenes sajtó negatív befolyást gyakorolt az események menetére, így ideje megteremteni a keresztény, magyar, független sajtót. Ezért 1918-ban a Központi Sajtóvállalat Rt-ben 100 000 korona értékű részvényt jegyzett és papjait körlevélben is a vállalkozás támogatására buzdította.

Sz. a trianoni békeszerződés (1920) után székhelyén maradt. Az államháztár túloldalára került terület részére létrehozta a gyulai helynökséget, amelynek élére vikáriust nevezett ki (1924-től Debrecenben). Jelentős összegekkel járult hozzá a háborúban károsult egyházi infrastruktúra újjáépítéséhez. 1922-ben püspöksége 20. évfordulója alkalmából a püspökség romániai részének félmillió leu-t, magyarországi részének 2,5 millió koronát adományozott. További félmillió koronát adakozott 1923-ban az Országos Ínségnyhító Mozgalom javára. Mind magánlevelezéseiben, mind a püspöki kar 1921. februári konferenciáján kifejezte aggodalmát a Szentszéknek az utódállamok irányába folytatott túl engedékeny politikájával szemben. Ettől függetlenül beletörődött a megváltozott politikai viszonyokba, és 1921. április 9-én I. Ferdinánd román királynak mint új uralkodónak letette a hűség esküt. A román parlamentben neki járó szenátusi helyet azonban nem akarta elfoglalni mindaddig, amíg nem látja biztosítva az egyházmegyéje fennmaradását. 1923 elején sikertelenül folyamodott a királyhoz a politikai okokból bezárt nagyváradi premontrei főgimnázium ügyében.

Élete utolsó két évében súlyos betegségben, többek között krónikus szívbajban (*angina pectoris*) szenvedett. A mindössze 55 éves Sz. 1923. december 1-én, szívbajban halt meg Budapesten. Végakarata szerint az oroszái

plébániatemplomban helyezték örök nyugalomra. Végrendeletében értékes műgyűjteménye egy részét a nagyváradi múzeumra hagyta, de csak arra az esetre, ha a város a halála időpontjában már nem áll román uralom alatt. 1924–1925 folyamán a gyűjtemény egy részét elárverezték, más része különféle múzeumokba került.

• *Művei*: *A lelkészi congrua ügye 1885–1895*, Esztergom 1895; *A Szent György vértanúról nevezett jaáki apátság története*, Budapest 1901; *Egyházi beszéd, melyet szent Adalbert püspök halálának kilenczszázados évfordulója alkalmából az esztergomi főszékesegyházban 1897. május 2-án mondott*, Esztergom 1897; *Egyházi beszéd szent István király ünnepére*, Esztergom 1897; *Dr. Széchenyi Miklós gróf győri megyés püspöknek, a magyar küldöttség és zarándoklat vezetőjének beszédei [...]*, Győr 1910. • *Források*: *Litterae Circulares ad venerabilem clerum almae dioecesis Jaurinensis dimissae Anno Domini 1901*, Győr 1901, 111; *Litterae Circulares ad venerabilem clerum almae dioecesis Jaurinensis dimissae Anno Domini 1902*, Győr 1902; *Litterae Circulares ad venerabilem clerum almae dioecesis Jaurinensis dimissae Anno Domini 1907*, Győr 1907; *Litterae Circulares ad venerabilem clerum almae dioecesis Jaurinensis dimissae Anno Domini 1908*, Győr 1908; NRKEL Püspöki Körlevelek, 1911–1918; RNL Bihar, Fd 3, *Episcopia romano-catholica de Oradea, Acta Ecclesiasticae, Publico-ecclesiasticae*, 163, 173, 174; RNL Bihar, Fd 3, *Episcopia romano-catholica de Oradea, Acta Ecclesiasticae, Dioeceszana*, 960, 961, 962, 963; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; AAV Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna, bustae & fasciculi: Obolo; *Reichspost* 20. 3. 1924; *Prager Tagblatt* 2. 8. 1924. • *Irodalom*: BEDY VINCE, *A győregyházmegyei papnevelés története. Győregyházmegye múltjából* 2, Győr 1937; BEKE, *Az esztergomi*; BEKE MARGIT, *Fejezetek az új- és legújabbkori elitképzéshez. A katolikus egyház szerepe a modern magyar értelmiségi elit nevelésében a bécsi Pázmáneumban*, Budapest 2006; BIHAR ANTAL, *Dr. Széchenyi Miklós Gróf v. b. t. t. Győri Megyés Püspök 1901–1911*, Győr 1911; FAZEKAS-BEKE, *A bécsi Pázmáneum*, 312, 254; GOTTSMANN, *Katholizismen*; HC VIII, 317; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 526; NAGY MÁRTON, *Régi nevek – régi regék*, Nagyvárad 1927, 107–108; *Schem. Jaurinen. 1883, 1884, 1886, 1888, 1890, 1892, 1894, 1896, 1898, 1901*; VÉGVÁRY FERENC–ZIMMER FERENC, *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól*, Budapest 1910, 26.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 450–456.

TÓTH KRISZTINA

VÁRADY ÁRPÁD LIPÓT [VÁRADY LIPÓT ÁRPÁD] (1865–1923)

*Győr, 1911. június 18. – 1914. június 29.**Kalocsa-Bács, 1914. június 29. – 1923. február 18.*

1865. június 18-án született Temesváron (Timișoara RO). Édesapja V. Lajos gyógyszerész, édesanyja Halzer Leopoldina volt. A család ekkortájt Temesvár-Gyárvárosban lakott, később Szentésre költözött. Tanulmányait szülővárosában kezdte, majd Nagybecskereken (Zrenjanin SRB) folytatta, ahol 1882 májusában érettségizett. Ezt követően a Központi Szeminárium növendékeként a budapesti egyetem teológiai fakultásának hallgatója volt, ahol 1886-ban szerzett abszolutóriumot; itt tette le biblikum szigorlatát is. Bonnaz csanádi püspök közreműködésével felvételt nyert a bécsi *Augustineumba*, ahová 1886. december 7-én, szubdiakónusként lépett be. Bécsi tartózkodása alatt morál- és pasztorálteológiai, egyháztörténeti és kánonjogi szigorlatot tett. Ordináriusa hívására hazatért (elbocsátásának időpontja: 1888. október 23.). 1888. augusztus 16-án pappá szentelték. Dogmatika szigorlatát feltehetően utólag tette le. Kéziratban maradt 122 oldalas értekezésével 1890. július 19-én teológiai doktorátust szerzett a bécsi egyetemen.

1888. szeptember 1-től tanulmányi felügyelő és tanár a temesvári szemináriumban, 1889-től zsinati vizsgáló és a hittanárokat képesítő bizottság tagja, 1890-től szentszéki jegyző, 1891-től püspöki titkár. Ugyanabban az évben a Szent István Társulat irodalmi osztályának tagjává választották. 1896-ban osztálytanácsosi, a következő évben osztályvezetői kinevezést kapott a Vallás- és Közoktatási Minisztériumban, ahol tizennégy évig működött. Kiváló diplomáciai és jogi érzékkel kezelte az olyan problémás kérdéseket is, mint az autonómia, a kongrua vagy a stólapénz, a kegyúri és a házasságjog; e témákban írásai is megjelentek. 1898-ban elnyerte a cikádori apáti címet és javadalmat. 1899-ben a király a csanádi káptalan kanonkjává nevezte ki. Itt az évek során a ranglétrán előre haladva először idősebb alápítványi kanonok, majd ifjabb kanonok, később mesterkanonok, őrkanonok, majd éneklőkanokok lett. 1902-ben sebenicói (Šibenik HR) választott püspöki címet nyert, 1904-ben székesegyházi főesperes lett. 1905-től, miniszteri tanácsosként kiemelt figyelmet szentelt a kivándorlás problematikájának, és felkarolta a külföldi magyarok egyházi és nemzeti gondozásának ügyét. Az ugyancsak e célt szolgáló Szent László Társulat 1906-ban

alelnökévé választotta. V. e minőségében bejárta Bukovinát, a hazai és a külföldi kikötőket. Munkájának köszönhetően magyar kikötői lelkészségek szerveződtek Fiumében (Rijeka HR), Hamburgban és New Yorkban. 1909-ben a Vallás- és Közoktatási Minisztérium megbízásából egy külön fiumei egyházmegye alapításának tervéről tárgyalt a kikötővárosban.

V. kiemelt figyelmet szentelt a szociális kérdéseknek. Közreműködött a Katolikus Háziaszonyok Országos Szövetségének alapításában; a szervezet segítségével sorra nyíltak a nagyvárosokban a cselédek védelmét és tanulását segítő cselédotthonok és cselédképzők. V. egyházi elnöke volt a Katolikus Ifjakat Pártoló Egyesületnek; a főleg a főváros II. kerületében működő szervezet érseki főgimnáziumot tartott fenn és a Rákóczi-kollégium segítségével 120 diáknak biztosított szállást. V. szervezte meg a délvidéki keresztényszociális mozgalmat. Az ő elnöklésével tartották meg 1906 őszén Temesváron a keresztény társadalmi tanfolyamot, amelynek középontjában sok megoldásra váró szociális kérdés állt. A csanádi egyházmegyében létrehozta a misszió-egyesületet, szorgalmazva a népmissziók szervezését; ő maga több mint 80 hasonló rendezvényen működött közre.

Kiemelkedő tevékenysége és a kormányhoz fűződő jó kapcsolatai miatt V-t szinte feltétel nélkül püspökjelöltként kezelték. 1905-ben a szatmári püspöki szék várományosa volt. A sajtójelentések szerint pedig a kormány 1904-ben szeretne volna V-t a pécsi püspöki székbe helyezni, amihez már az uralkodó beleegyezését is megszerezte. A csanádi szemináriumi rektor azonban rossz hírért keltette Rómában, ezzel megakadályozva a kinevezést. Az ügy 1906-ban esküdtszéki per tárgya lett Budapesten. Amennyiben az adatok megfelelnek a valóságnak, az 1911. március 8-i győri püspöki kinevezés kétségtelenül késői elégtétel volt V. számára. Prekonizációjára az április 22-i konzisztóriumon került sor. Püspökszentelése és székfoglalása 1911. június 18-án történt Győrben. Hivatalba lépése után néhány héttel a kismartoni zsidó hitközség küldöttsége előtt hangsúlyozta a felekezetek közötti jó viszonyt, és a vallás nélküli haladás együttes elutasítására szólított fel. Püspökként folytatta eddigi tevékenységét, továbbra is támogatta az egyesületeket, a népmissziókat és az Oltáriszentség tiszteletét, többek között eucharisztikus gyűlésekkel és az örökimádás bevezetésével. A nagybőjti időszakokban vallásos-kulturális előadássorozatot rendezett Győrben. V. támogatásával jelent meg ugyanitt az úgynevezett *Vezérkönyv*, amely az ifjúsági egyesületek alapítá-

sához és vezetéséhez szolgált útmutatóul. V. 200 tanuló napi étkezését biztosította csekély havidíj ellenében. 1913-ban ad limina látogatáson járt Rómában. Rövid győri püspökségének idején tíz templom teljes felújítását végezték el, négyet újonnan építettek, továbbá két katolikus iskolát emeltek. A győri székesegyház részére értékes gótikus szentségtartót vásárolt és egyházmegyei múzeumot létesített, ami egy régiséggyűjteménynek is otthont adott. A Szent László Társulat V-t elnökévé választotta; a püspök irányításával Budapest elhanyagolt munkáskerületében, Angyalföldön munkáscsaládok és egyedülálló munkásnők részére szálló és tágas kápolna épült, V. ugyanitt lelkész alkalmazásáról is gondoskodott. Szociális kérdésekben tanácsadója volt a püspöki konferenciának és a hercegprímásnak. Szaktudása, melyet figyelemre méltó főrendiházi beszédei is tükröztek, arra indította a kormányt, hogy V-t a magyar egyházi hierarchia második méltóságába ajánlja.

A király 1914. április 22-én elfogadta a kormány javaslatát és V-t kalocsai érsekké nevezte ki, az áthelyezés pápai megerősítésére május 25-én került sor (az egyházmegye sematizmusában a római prekonizáció dátumaként június 5-ét tüntették fel). Hivatali esküjét június 23-án tette le a budai várban, érseki székét 29-én foglalta el. Az ünnepet beárnyékolta a trónörökös meggyilkolásának híre. V. 1916-ban hivatalánál fogva fontos szerepet játszott az utolsó magyar királyi pár koronázásában. Kalocsai érseki működése a háborús és az azt követő évek katasztrófáinak jegyében telt. Míg győri püspökként többször is kúrálta magát a csehországi Karlsbadban és Marienbadban, most a háború és krónikus szívbetegsége miatt erősen akadályoztatva volt. Kalocsán szanatóriumot rendezett be a háborús sebesültek számára, 1916-ban 116 katasztrális holdat és 40 ezer koronát áldozott a hadirokkantak letelepítésére. Mindeközben magas hadikölcsönöket jegyzett (például 1915: egymillió, 1917: másfélmillió korona). 1916-ban pástori levélben szólította fel a papságot, a tanárokat és a híveket, hogy támogassák a negyedik hadikölcsönt. Úgy vélte, elő kell teremteni az anyagi eszközöket az elhúzódó harcokhoz, „hogy hamarosan üssön a béke órája”. 1917-ben főrendiházi felszólalásában kitartásra buzdított, „hogy az eddigi sikert, amiért hőseink megküzdöttek, ne tegyük kockára”. A háborút követően az egyházi intézmények és közösségek működését biztosító alapok nagy része devalválódott (például a jezsuiták, az iskolanővérek és a szeminárium alapja), ezért V. az érsekség bevételeiből finanszírozta azok működési költségeit, át-

segítve őket a nehézségeken. Érsekségének időszakában 16 új lelkeszséget szervezett, két új templom és plébánia építését készítette elő. Az érseki uradalomból 1100 katasztrális hold földet adott át az új plébániák alapításának költségeire, a Pest vármegyei szegény plébániák javára további 825 katasztrális hold földet vásárolt. A világháború után a székesegyházat új harangokkal szerelte fel és az orgonát is megjavíttatta.

Jogi érzéke miatt a hercegprímás és a nuncius bizalmasai közé tartozott. A püspöki karban erősen szorgalmazta a plébániák felosztását és ezáltal számuk gyarapítását. Az érseki birtokok földreformjával kapcsolatos terveit a körülmények miatt nem tudta megvalósítani, csak az állatállomány növelésére, a gazdasági felszerelések és épületek karbantartására és javítására jutott ereje. A tanácskormány idején Kalocsán maradt. Lélekben súlyosan megviselte a vörös terror, különösen Szamuely Tibor különítményének kalocsai statáriális kivégzései, egy időre az érseket is Budapestre hurcolták, de végül elengedték. A fent említett nemzeti katolikus szervezetekben a háború után is aktív szerepet vállalt. Viszonylagos mozgáskorlátozottságát tanulmányok írására fordította. Publikált egyházjogi témában, írt az egyházi szegénygondozás középkori történetéről, tanulmányozta a szociális kérdést XIII. Leó pápa munkássága fényében. Számos terve, melyekhez nemzetközi szakirodalmat gyűjtött és előmunkálatokat is végzett, befejezetlen maradt vagy több száz oldalas kéziratban maradt fenn. V. a katolikus sajtó és az ott tevékenykedő újságírók pártfogója volt. Részvénytársasági alapon egyházmegyei nyomdát és könyvkereskedést létesített Kalocsán, mely emlékére az Árpád Rt. nevet vette fel. A társadalmi és politikai kérdések mellett a művészetek iránt is érdeklődött. Az érseki palotát perzsa szőnyegekkel rendezte be, a bútorokat megjavíttatta, a folyosókat stukkókkal díszíttette. A főszékesegyházi ének- és zenekar fejlesztésére is gondot fordított, mely így rangos helyet foglalt el a magyar egyházzenei életben. 1921-ben Dante Alighieri halálának 600 éves évfordulója alkalmából emlékünnepeket szervezett Kalocsán és Budapesten. Élete és egyházfői működése során számos állami és egyházi kitüntetésben részesült.

Már kalocsai érsekségének kezdetén jelentkezett nála a szívbetegség, mely hamarosan tartóssá vált, és 1923. február 18-án, székvárosában halálát okozta. Előző nap közölték vele, hogy a Szenszék az érsekség területéről leválasztotta az idegen uralom alá került Bácskát. A területet apostoli adminisztrátor kormányozta, e hivatalba Budanovich Lajos szabadkai (Subotica

SRB) plébánost nevezték ki. 1923. február 21-én temették el Kalocsán, a főszékesegyház kriptájában. Vitathatatlan érdemei ellenére a hazai és a nemzetközi szakirodalom mindeddig alig foglalkozott személyével.

• *Művei (válogatás):* *A kamatszedés erkölcsi jogosultsága*, Bölcséleti Folyóirat 3 (1888); *Doctrina catholica de foenere licito et illicito qualiter in ecclesia Christi vera, decursu saeculorum semper tradita et conservata fuerit*, Diss. theol., Wien 1890; *Jegyzetek Timon Ákos „Magyar alkotmány- és jogtörténeté”-hez*, Budapest 1904; *A népmissziók jelentőségéről és terjesztésük módjáról*, Temesvár 1905; *Bevezető a nők lelkigyakorlatához*, Budapest 1906; *A kereszt az életben*, Magyar Állam 40/85 (1908); *A párbékkérdésről*, Budapest 1908; *A kivándorlásról*, Budapest 1910; *A kongrua-ügy*, Budapest é. n.; *Az oltáriszentség a hitnek és szeretetnek titka*, Győr 1912; *A dicsőséges szent olvasó titkainak magyarázata*, Kalocsa 1916; *Betrachtung über die Geheimnisse des schmerzhaften Rosenkranzes*, Kalocsa 1916; *Buzdítás a lelki erő megőrzésére a háború idején*, Kalocsa 1916; *Worte der Aufmunterung zur Bewahrung der Seelenstärke im Weltkrieg*, Kalocsa 1916; *A fájdalmas szent olvasó titkainak magyarázata*, Kalocsa 1917; *Szociális Irányelvek*, Budapest 1923. • *Műveinek jegyzéke: Magyar Könyvészet 1921–1944*, Budapest 1980–1992, II, 24, V, 611, VI, 342; PETRIK GÉZA, *Magyar könyvészet 1886–1900*, Budapest, 1969, I, 909, II, 882–883; PETRIK GÉZA, *Magyar könyvészet 1911–1920*, Budapest 1969, II, 498; SZINNYEI, XIV, 854–855. • *Források: Dr. Várady Lipót Árpád kalocsai érsek 1865–1923*, N. N. *Nekrológ a Társulat elhunyt jótévőiről*, KFL VI.7.; KFL I.1.c. Várady Lipót Árpád perszonális iratai, 1886–1958 (Hivatali iratok 1914–1922, kinevezési iratok 1886–1917, meghívók 1911–1922, gratulatio 1914–1919, beszédek 1887–1922, nyomtatványok 1901–1923 / Massa / Végr. 1923, 1923–1958, Részvétnyilvánítások 1923); *Várady L. Árpád Dr. kalocsai érsek*, Kalocsai Néplap XXXVII, 1914. 5. 5.; *Várady L. Árpád Dr. kalocsai érsek*, Kalocsai Néplap XLVI/15, 1923. 2. 19. (különlenyomat); *Ország-Világ* 14/3 (1893); *Neue Freie Presse* 15. II. 1906; *Welt Blatt* II. 2. 1909; *Jüdische Volksstimme* 20. 9. 1911; *Neue Freie Presse* 17. 5. 1915; *Pilsner Tagblatt* 14. 4. 1916; *Prager Tagblatt* 27. 4. 1916; *Fremdenblatt* 13. 4. 1917; *(Österreichische) Volks-Zeitung* 15. 5. 1917. • *Irodalom: HC VII–IX; IPOLYI LÁSZLÓ, Várady Lipót Árpád (1914–1923); PNL, XVI, 647, XVIII, 762; Schem. Colocen. 1915, 1919, 1923; Schem. Colocen. 1975, 30; Schem. Jaurinen. 1968; TUSOR, A bécsi Frintaneum tagjai, 209–224, A bécsi Augustineum, 32–43.*

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 340–345.

LAKATOS ANDOR

FETSER ANTAL (1862–1933)

Győr, 1915. március 25. – 1933. október 6.

F. 1862. január 14-én született Nagykárolyban (Carei RO), jómódú iparos család sarjaként. Édesapja korán elhunyt. A gimnázium első hat osztályát Nagykárolyban a piaristáknál, a hetedik és nyolcadik osztályt 1878-tól Nagyváradon a premontreieknél végezte, már mint a nagyváradai egyházmegye kispapja. Pályaválasztására hatással lehetett távoli rokona, aki akkor a nagyváradai szeminárium igazgatója volt. A teológiát is a nagyváradai szemináriumban kezdte meg 1880-ban, majd a pesti Központi Szeminárium növendékeként folytatta (1881–1885). 1885. június 29-én szentelte pappá Nogáll János segédpüspök.

Egyházmegyei pályafutását a nagyváradai Szent József Intézet prefektusaként kezdte (1885–1888), közben fél évig Váradolasziban káplán volt. 1888-ban a nagyváradai szeminárium spirituálisa lett. 1889-ben az új püspök, Schlauch Lőrinc aulájába hívta mint iktatót és levéltárost. Ettől kezdve gyorsan emelkedett a ranglétrán: 1890-ben püspöki szertartó és szentszéki jegyző, 1893-ban szentszéki ülnök, 1895-ben püspöki titkár és irodaigazgató, 1898-ban kanonok, később Schlauch bíboros mellett oldalkanonok (canonicus a latere) lett. 1899-ben a szegény gyermekek gondozására és taníttatására szolgáló Szent Vince Intézet igazgatója lett. Az iskolákat, konviktusokat, népkonyhát fenntartó intézet felfejlődésében igen nagy szerepet játszott, magánjövedelme tekintélyes részét az intézet céljára fordította. Szülővárosában, Nagykárolyban szegény diákok számára megalapította a Szent László Konviktust. Nagy szerepet játszott a gyulai katolikus gimnázium megalapításában is. 1901-ben elnyerte a cholti apáti címet és javadalmat.

Az 1903-ban hivatalba lépő nagyváradai püspök, Szmrecsányi Pál 1906-ban F. segédpüspöki kinevezését kérte, mivel súlyos egészségi állapota miatt már nem tudta egyedül vezetni az egyházmegyét. 1906. április 1-én paleopoliszi püspöki címre szentelte őt fel Szmrecsányi Lajos egri segédpüspök, Belopotoczky Kálmán segédpüspök és a helyi görögkatolikus püspök, Radu Demeter közreműködésével. 1907-ben F-t általános helynökké nevezték ki. Az egyre többet betegeskedő Szmrecsányi Pál püspök helyett az egyházmegye kormányzata egyre inkább F-re maradt. A püs-

pök halála után három évig (1908–1911) mint káptalani helynök kormányozta az egyházmegyét. Az új nagyvárad püspök, Széchényi Miklós is általános helynöknek nevezte ki F-t. A szociáldemokrata sajtóban 1908-ban megjelent cikkek F-et egy bírósági eljárást magával vonó szerelmi viszsonnyal gyanúsították, e vádak azonban nem gyakoroltak felismerhető hatást további pályafutására.

Az uralkodó 1914. december 6-án nevezte ki győri püspöknek. A pápai megerősítést 1915. január 22-én nyerte el, beiktatására 1915. március 25-én került sor, a háború miatt egyszerű körülmények között. F. a sebesültek gondozására saját költségen hadikórházat rendezett be. E téren szerzett érdemeit és egyéb humanitárius szolgálatait a Vöröskereszt magas kitüntetéssel honorálta. Az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve a történelmi Magyarország szétzúzása a győri egyházmegye sorsát is befolyásolta. A győri egyházmegye nyugati része Ausztriához került. F. megpróbálta megakadályozni az egyházmegye felosztását. Az érintett területek papságának engedélyezte, hogy beadványban saját általános helynököt kérelmezzen a Szentszéktől. F-nek a püspökség megtartására irányuló törekvései azonban összességében jelentősen alulmaradtak Mikes szombathelyi püspökéhez képest. Az 1922-ben Ausztriához csatolt terület 99 plébániáját (a plébániák 40%-át) az újonnan létrehozott osztrák szövetségi tartományba, Burgenlandba helyezett apostoli adminisztrátor alá rendelték. Tekintettel az adminisztrátorra kinevezett bécsi érsek, Friedrich Gustav Piffl († 1932) magas hivatali rangjára, az érintett magyar püspökök tovább folytatódó ellenállásának nem sok kilátása volt a sikerre. Theodor Innitzer, az új bécsi érsek és Burgenland apostoli adminisztrátora 1932-ben Serédi hercegprímáshoz Budapestre vezető útján látogatást tett Győrben is, ahol F-el a határon túlra került, formálisan a győri egyházmegyéhez tartozó területek kormányzásával kapcsolatos kérdéseket vitattak meg.

A világháború és az 1918 utáni forradalmak által szétzilált egyházmegye állapotának rendezése próbára tették F. munkabírást és egészségét. A megváltozott társadalmi viszonyok közepette messzemenően távol tartotta magát a politikától és a politikai tisztségektől, bár 1927-ben tagja lett az akkor alakuló felsőháznak. 1922-ben, IV. Károly király halála alkalmából gyászkeretes körlevelet bocsátott ki. 1925-ben ő vezette az özvegy belga királyi hercegnő, Stefánia 25 éves házassági évfordulója alkalmából rendezett szertartást az oroszvári kastélyban. F., ha nem is értett mindenben egyet célki-

tűzéseivel, a háború utáni első években támogatta a magyar keresztényszocialista mozgalom kiépítését, amelynek egyik vezetője Gieswein Sándor (1856–1923) győri kanonok volt. Átengedte nekik az egyházmegye által kiadott napilapot, a Dunántúli Hírlapot. F. a püspökség nehéz anyagi viszonyai közepette is talált módot arra, hogy templomépítkezéseket finanszírozzon. Ő építtette a rábacsanaki neoromán templomot (1925), illetve a Győr-Gyárvárosi templomot (1929).

F. az évek során számos egyházi és állami kitüntetést kapott. Irodalmi tevékenységet nem fejtett ki, csupán néhány beszéde jelent meg nyomtatásban. Megrendült egészségi állapotára való tekintettel a Szentszék 1928-ban segédpüspököt nevezett ki mellé irodaigazgatója, Grósz József (1943–1961: kalocsai érsek) személyében. Utolsó éveit beárnyékolta betegsége. 1933. október 6-án halt meg Győrött; a székesegyház püspöki kriptájában temették el.

Művei: Hála és bizalom Szt. István első magyar király iránt, Nagyvárad 1898. • *Műveinek jegyzéke*: GULYÁS, IX, 51. • *Források*: GyEL PL Testamentaria, XII. d. n. 77; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge, 1901/224, 1911/2172; ÖStA HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv, Kt. 249. Nr. 29. Győr; *Arbeiterzeitung* 8. 4. 1908; *Pester Lloyd* 6. 4. 1922; *Wiener Salonblatt* 5. 4. 1925; *Wiener Zeitung* 30. 12. 1932. • *Irodalom*: HC VII–IX; *Magyar Katolikus Almanach*, I, 81–82 (képpel); *Magyar Országgyűlési Almanach 1927–1932*, Budapest 1932, 348–349; MKL, III, 655. (képpel); *Schem. Jaurinen*. 1928 és 1931; *Schem. Jaurinen*. 1968, 67–68.

- KLIEBER, *Bischofslexikon*, 105–108.

FAZEKAS ISTVÁN

RÖVIDÍTÉSEK

AAV	Archivio Apostolico Vaticano
DAW	Diözesanarchiv Wien (Bécs)
GyEL PL	Győri Egyházmegyei Levéltár, A győri püspökség levéltára (Győr)
KFL	Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (Kalocsa)
MNL-OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
NRKEL	Nagyvárad Római Katolikus Egyházmegye Levéltára (Nagyvárad)
ÖStA HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv des Österreichischen Staatsarchivs (Wien)
PL	Prímási Levéltár (Esztergom)
RNL Bihar	Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale ale României (Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Hivatala) (Nagyvárad/ Oradea)

KLIEBER, *Bischofslexikon*

Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn, In memoriam Erwin Gatz, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) ISBN 978 3 428 15648 1 (Print)

További rövidítések: <https://institutumfraknoi.hu/repositorium/abbreviations>

K é p a r c h í v u m

1. Sztankovits János győri püspök (1838–1848)

Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Ebenhöch-Album, B III. 6. 156. Mayrhofer József győri kanonok talbotípiái

2. Karner Antal győri püspök (1850–1856)

Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Ebenhöch-Album, B III. 6. 156. Mayrhofer József győri kanonok talbotípiái

3. *Simor János győri püspök (1850–1856)*

Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Ebenhöch-Album, B III. 6. 156. Mayrhofer József győri kanonok talbotípiái

4. *Fetser Antal győri püspök (1915–1933)*
mint nagyváradai segédpüspök az ottani a Szent Vince Intézet fiú kollégistáival
GyEL PL Fetser Antal-hagyaték

<https://institutumfraknoi.hu/kiadvanyok/cst>